

Universidade de Sófia “Sveti Kliment Ohridski”

Faculdade de Letras Clássicas e Modernas

Departamento de Estudos Ibero-Americanos

Curso de Mestrado em Linguística Aplicada

TESE DE MESTRADO

**As transformações interlinguísticas na tradução do romance *A Filha do Capitão*
de José Rodrigues dos Santos (Caps. I e II)**

Por

Martina Nedyalkova Gerdzhilova, 1045M

Orientada por

Profª Assoc. Drª Donka Mangatcheva, com agregação

Sófia

Julho de 2017

Anexo I

(original)

I

Afonso e Agnes

Foi logo em pequeno que Afonso da Silva Brandão percebeu que a vida era uma estrada incerta, repleta de cruzamentos, bifurcações, pontes, túneis e becos, e que cada caminho encerrava um sem-número de mistérios, de segredos por desvendar e de enigmas por decifrar. Animado por uma curiosidade persistente e estimulado por uma inteligência viva e intuitiva, cedo começou a suspeitar de que o mundo era um sítio estranho, um enorme palco de ilusões, traiçoeiro e dissimulado, um dúplice jogo de espelhos onde tudo parecia caótico mas se revelava afinal ordenado, onde as coisas tinham certamente um sentido, mas não necessariamente um significado. Pressentiu, aliás, que era precisamente na existência de um significado que principiava o enigma do significado da existência.

Chegaria o tempo em que se interrogaria repetidamente sobre esse grande segredo, talvez um dos maiores e mais velhos mistérios do universo. A questão do significado da existência. O destino. Iria então tentar decifrar o sinuoso percurso da vida, o inefável caminho que os dias percorrem, um após outro, arrastando-o numa direcção obscura, a rota talvez previamente definida, quem sabe se escolhida por si ou forçada pelas circunstâncias, certamente conduzindo-o através de uma labiríntica rede até ao inescapável fim, como se as coisas fossem fruto de uma conspiração na sombra, preparada por agentes sem rosto numa fantástica conjuração secreta. Procuraria aí a resposta para o enigma que o apoquentava.

Quando esse tempo viesse, Afonso suspeitaria de que a vida era afinal uma tragédia, ou talvez apenas uma grandiosa peça imaginada por um dramaturgo sem nome e representada por actores sonambulescos, intérpretes involuntários de um enredo desconhecido, personagens a quem ninguém jamais teve a gentileza de explicar a trama da história, a intriga que estava afinal determinada mas permanecia indeterminável. Talvez essa visão fosse fruto das circunstâncias particulares da sua existência, da sucessão de percursos inacabados que se

Anexo II

(versão)

I

Афонсо и Агнес

Още като малък Афонсо да Силва Брандао разбра, че животът е несигурен път, изпълнен с кръстовища и разклонения, мостове, тунели и преки, и всеки друм съдържа безброй мистерии, тайни за разкриване и загадки за разшифроване. Оживен от постоянно любопитство и подтикнат от жива и интуитивна интелигентност, той рано заподозря, че светът е странно място, огромна сцена на илюзии, измамна и прикрита, двойна огледална игра, където всичко изглежда хаотично, но накрая се оказва подредено, където нещата имат навярно един смисъл, но не непременно едно значение. Предусети, впрочем, че точно съществуването на значение дава начало на загадката за значението на съществуването.

Щеше да дойде време, в което често да се пита за тази голяма тайна, може би една от най-големите и стари мистерии на Вселената. Въпросът за значението на съществуването. Съдбата. Щеше да се опитва тогава да разшифрова криволичещия маршрут на живота, неизменния път на дните, които един след друг го влечат в неясна посока, може би предрешена, кой знае дали самоизбрана или наложена от обстоятелствата, и навярно го водят през мрежа от лабиринти до неизбежния край, все едно нещата са плод на тъмна конспирация, подготвена от безлики агенти в един невероятен таен заговор. Щеше да потърси там отговора на загадката, която го измъчваше.

Когато това време дойдеше, Афонсо щеше да заподозре, че животът в крайна сметка е трагедия или може би само величествена пиеса, измислена от безименен драматург и представена от сомнамбулстващи актьори, неволни тълкуватели на една непозната завръзка, персонажи, на които никой никога не е имал добрината да обясни сюжета в историята, интригата, която в края на краищата е била определена, но си оставаше неопределима. Може би това виждане беше плод на особените обстоятелства на неговото

tornara a sua vida. Confrontar-se-ia então com os sonhos adiados e os caminhos que não percorrera, dos dias que vivera guardaria apenas a cruel nostalgia do que poderia ter sido se as coisas se têm tornado diferentes. Nada era justo, tudo se revelava arbitrário, cada um limitava-se a procurar retirar um significado do caos da existência, como se fosse importante criar uma narrativa, estabelecer um sentido, buscar uma razão, encontrar uma explicação para as coisas que simplesmente acontecem.

Na vida, concluiria um dia, todos têm direito a um grande amor. Uns achá-lo-iam num cruzamento perdido e com ele seguiriam até ao fim do caminho, teimosos e abnegados, até que a morte desfizesse o que a vida fizera. Outros estavam destinados a desconhecê-lo, a procurarem sem o descobrirem, a cruzarem-se numa esquina sem jamais se olharem, a ignorarem a sua perda até desaparecerem na neblina que pairava sobre o solitário trilha para onde a vida os conduzira. E havia ainda aqueles fadados para a tragédia, os amores que se encontravam e cedo percebiam que o encontro era afinal efêmero, furtivo, um mero sopro na corrente do tempo, um cruel interlúdio antes da dolorosa separação, um beijo de despedida no caminho da solidão, a alma abalada pela sombria angústia de saberem que havia um outro percurso, uma outra existência, uma passagem alternativa que lhes fora para sempre vedada. Esses eram os infelizes, os dilacerados pela revolta até serem abatidos pela resignação, os que percorrem a estrada da vida vergados pela saudade do que poderia ter sido, do futuro que não existiu, do trilha que nunca percorreriam a dois. Eram esses os que estavam indelevelmente marcados pela amarga e profunda nostalgia de um amor por viver.

A vida é realmente um caldeirão de mistérios, a começar pelos mais simples, pelos mais ingénuos e inocentes, por aqueles que estão na gênese da nossa existência. Afonso, por exemplo, nunca teve a certeza absoluta sobre a data exacta em que nasceu. Sabia que tinha sido em Março de 1890, embora alimentasse dúvidas quanto ao dia certo. A mãe dizia que o dera à luz à meia-noite e meia hora de 7 de Março, mas seria a meia-noite e meia hora da noite de 6 para 7 ou de 7 para 8? A questão nunca foi devidamente clarificada, apesar de, para todos os efeitos, a data de 7 de Março se ter tornado, nos documentos oficiais, o dia em que Afonso nascera.

съществуване, на последователността от незавършени обиколки, в които се беше превърнал животът му. Тогава щеше да се изправи срещу отложените мечти и пътищата, които не бе обходил, от дните, които бе изживял, щеше да таи само жестока nostalgia по това, което би могло да бъде, ако беше станало другояче. Нищо не беше честно, всичко се оказваше произволно, всеки гледаше само как да изтръгне някакво значение от хаоса на съществуването, все едно беше важно да се създаде разказ, да се установи смисъл, да се открие причината, да се намери обяснение за нещата, които чисто и просто се случват.

В живота, щеше да заключи той един ден, всеки има право на голяма любов. Някои щяха да я намерят на загубен кръстопът и с нея щяха да продължат до края на пътя, упорити и самоотвержени, докато смъртта разсипе това, което животът е изсипал. Други бяха обречени да не я познаят, да търсят, без да я намират, да се засекат на някой ъгъл, без повече да се погледнат, да пренебрегват загубата ѝ, докато не изчезнат в мъглата, която тегне върху самотния коловоз, по който животът ги е направлявал. Имаше и такива с трагична орис, любовите, които се срещаха и рано разбираха, че срещата всъщност е кратка, прокрадната, чисто и просто повеи в потока на времето, безмилостна интерлюдия преди болезнената раздяла, прощална целувка по пътя към самотата – с душа, изтерзана от мрачния гнет на това да знаят, че е имало друго направление, друго съществуване, друг възможен път, който е останал завинаги затворен за тях. Това бяха клетите, угнетени от негодуванието, докато бъдат повалени от примирението, тези, които минават житейския път превити от мъка по това, което би могло да бъде, по непросъществуващото бъдеще, по коловоза, по който никога няма да крачат редом. Точно тези бяха безвъзвратно белязани от горчива и дълбока скръб по любовта, която трябва да се преживее.

Животът всъщност е един котел от мистерии, като начало най-простичките, най-наивните и невинни, онези, които са в генезиса на нашето съществуване. Афонсо например никога не е бил напълно сигурен за точната дата на раждането си. Знаеше, че е било през март 1890 г., въпреки че имаше съмнения за конкретния ден. Майка му казваше, че го е родила тридесет минути след полунощ на 7 март, но дали е било тридесет минути след полунощ в нощта на 6^{-ти} срещу 7^{-ми} или на 7^{-ми} срещу 8^{-ми}? Въпросът никога не се изясни както трябва, въпреки че накрая в официалните документи датата 7 март се беше превърнала в рождената дата на Афонсо.

O pequeno viu pela primeira vez a luz do dia numa casa humilde da Carrachana, um lugar ermo à entrada da vila ribatejana de Rio Maior. Era o sexto e último filho da senhora Mariana, uma mulher baixa e forte, as faces rechonchudas e rosadas, o cabelo meio-grisalho puxado para trás e preso por um carrapito, e cujo nome também ele estava envolto em absurdas incertezas. A mãe dizia que se chamava Mariana André Brandão, mas noutras alturas identificava-se como Mariana Silva André, ou Mariana da Conceição, ou Mariana das Dores. Afonso nunca entendeu este mistério, embora a tivesse questionado inúmeras vezes sobre o assunto, obtendo sempre respostas contraditórias ou evasivas. Os documentos oficiais de Afonso registavam que ele era filho de Mariana André Brandão, mas um dia verificou que os papéis de um irmão atribuían a filiação a Mariana Silva André. No meio de tudo isto a única certeza era a de que o nome próprio da mãe era Mariana.

O pai chamava-se Rafael Brandão Laureano, o que suscitava novo mistério. Pois, se o último nome era Laureano, por que razão dera aos filhos o apelido do meio, Brandão? Iguualmente aqui nunca houve respostas satisfatórias e o pai limitava-se a encolher os ombros quando interrogado sobre esta opção. Rafael Laureano era um homem alto, com um metro e setenta e cinco, estatura invulgar em Portugal, e profundamente religioso. Tinha um rosto largo, rasgado por longas rugas que lhe nasciam do canto dos olhos miúdos, o abundante e rebelde cabelo grisalho parecia uma mão-cheia de palha branca plantada na cabeça. O senhor Rafael exercia a profissão de jornalista, mas, desenganem-se os menos esclarecidos, nada tinha a ver com jornais. Um jornalista era um homem que trabalhava no campo e era pago à jornada. Sendo jornalista, o pai de Afonso era pobre, mas não miserável. Possuía dois pequenos terrenos onde cultivava vinhas para produzir tinto, que vendía aos armazenistas de Rio Maior. O problema é que a produção não chegava para o sustento da família e, como tinha fama de bom agricultor, Rafael era frequentemente convidado pelos grandes proprietários ribatejanos para trabalhar à jornada nas suas terras.

Rafael e Mariana casaram muito cedo e tiveram o primeiro filho quando ainda eram adolescentes. Ele tinha quinze anos e ela catorze. Mariana deu à luz um belo rapaz, ao qual chamaram Manuel. Depois vieram a Jesuína, o António, o João e o Joaquim. Em 1889, na

Малкият видя за пръв път дневна светлина в скромен дом в Карашана, закътано място на входа на селото Рио Майор, в провинция Рибатежо. Беше шестото и последно дете на госпожа Мариана, ниска и силна жена, с възпълни и розови страни, прошарена коса, опъната назад и хваната на кок, и чието име също беше обвито в абсурдна неустановеност. Майката твърдеше, че се казва Мариана Андре Брандао, но друг път се представяше като Мариана Силва Андре или Мариана да Консейсао или Мариана даш Дореш. Афонсо никога не разбра тази мистерия, въпреки безбройните му питания по този повод, на които вечно получаваше противоречиви или уклончиви отговори. В официалните документи на Афонсо беше отбелязвано, че е син на Мариана Андре Брандао, но един ден установи, че в тези на един от братята му майчинството беше приписано на Мариана Силва Андре. Насред всичко това единственото сигурно нещо бе, че малкото име на майка му е Мариана.

Баща му се казваше Рафаел Брандао Лауреано, което пораждаше нова мистерия. Та ако последното му име беше Лауреано, защо бе дал на децата си средното – Брандао? И тук също никога не бе имало задоволителен отговор, а баща му само вдигаше рамене, когато беше попитан за този избор.

Рафаел Лауреано беше висок мъж, метър и седемдесет и пет, рядко срещан ръст в Португалия, и дълбоко религиозен. Имаше широко лице, разсечено от дълги бръчки, които тръгваха от ъглите на дребните му очи, а прошарената му гъста и непокорна коса приличаше на шепа бяла слама, посадена на главата. Господин Рафаел работеше като надничар, но да не се объркат непросветените, нямаше нищо общо с наденици. Надничар е човек, който работи на полето и му се плаща на ден. Бидейки надничар, бащата на Афонсо беше беден, но не мизерстваше. Притежаваше два малки къса земя, където гледаше лозе, за да произвежда вино, което продаваше на склададжиите от Рио Майор. Проблемът е, че продукцията не стигаше за изхранване на семейството и понеже се славеше като добър земеделец, Рафаел често бе канен от големите собственици в Рибатежо да работи на надница на тяхна земя.

Рафаел и Мариана се оженили много рано и първият им син се родил, когато били още юноши. Той бил на петнадесет, а тя на четиринадесет. Мариана родила красиво момче, което нарекли Мануел. След това дошли Жезуина, Антонио, Жоао и Жоакин. През

altura em que estava a cumprir serviço na Marinha de Guerra, António morreu, vítima de tuberculose. Mariana ficou desfeita e a dor encheu o lar. Rafael mergulhou numa depressão, tornou-se amargo, obcecado pela desgraça que se abatera sobre a família. Era normal naquele tempo morrerem muitas crianças, a maior parte das vezes ainda bebês, mas o António já não era um menino, era um homenzinho, tinha sonhos e projectos, era amado e admirado.

O pai deu consigo a sonhar todas as noites com a morte do filho. Sonhava que ele afinal não morrera, ou que ressuscitara, ou que conheцера um outro rapaz igualzinho ao seu António, ou que o chamava mas ele não o ouvia, ou que isto, ou que aquilo. De todas as vezes era um sonho diferente, frequentemente trágico, por vezes desesperado, raramente feliz. Houve um, porém, que o deixou muito impressionado. Numa noite abafada de Verão sonhou Rafael que se ajoelhou junto à campa do seu rapaz quando Deus Lhe apareceu em visão e disse que Lhe tinha destinado cinco filhos. Se um morrera, outro teria de vir para o substituir. Quando Rafael despertou, a decisão estava tomada e Mariana foi compensada com um novo filho, era uma forma de fazer regressar a alegria a casa e de cumprir os desígnios do Senhor. Foi assim que, no ano seguinte, Mariana, já com quarenta e cinco anos, deu à luz Afonso, o menino que veio para substituir António nas contas de Deus.

O benjamim da família cresceu habituado a um mundo em que todos os irmãos eram muito mais velhos do que ele. Manuel tinha trinta e um anos, já se casara e saíra de casa. Tornara-se ferrador e fizera-se pai de uma menina dois anos mais velha do que o seu irmão mais novo. Depois vinha Jesuína, que casou quando Afonso era ainda pequeno. A sua primeira memória da irmã remonta a um momento doloroso na cozinha, Jesuína lavada em lágrimas de desespero pela morte do primeiro filho, a mãe a consolá-la, a cabeça da filha encostada ao ombro materno. Do terceiro irmão, António, aquele a quem afinal devia a vida, só restava uma grande fotografia pendurada numa parede da sala, o rapaz com a farda de marinheiro orgulhosamente ostentada. Os mais próximos eram João e Joaquim, ambos adolescentes, a trabalharem numa serração. O pequeno Afonso dormia com estes dois irmãos na mesma cama de latão, num quarto sem porta, a entrada protegida por uma cortina muito gasta. À medida que o mais novo ia crescendo, tornou-se evidente que não cabiam os três na mesma cama se continuassem deitados uns ao lado dos outros, e Afonso, que ficava sempre no meio, passou a

1889г., докато служел във Военноморските сили, Антонио починал, покосен от туберкулоза. Мариана останала съкрушена и болка изпълнила семейното огнище. Рафаел потънал в депресия, огорчил се, заслепен от нещастieto, което се стоварило върху семейството. Било нормално по онова време много деца да умират, в повечето случаи още като бебета, но Антонио вече не бил момче, а младеж, имал мечти и планове, обичали го и му се възхищавали.

Бащата осъзнал, че всяка нощ сънува смъртта на сина си. Сънувал, че в края на краищата той не е починал или е възкръснал, или пък, че се е запознал с друго момче, същото като Антонио, или пък, че го вика, но той не го чува, ту едно, ту друго. Всеки път сънят бил различен, често трагичен, понякога отчаян, рядко щастлив. Имало един сън обаче, който дълбоко го впечатлил. В една задушна лятна нощ сънувал Рафаел, че е приклепнал до надгробната плоча на своето момче, когато като видение му се явил Господ и му казал, че му е отредил пет деца. Ако едно било починало, друго щяло да дойде да го замести. Когато Рафаел се събудил, решението било взето и Мариана била възмездена с нов син – това било начин да се възвърне радостта в къщата и да се спази Божията воля. И така на следващата година Мариана, вече четиридесет и пет годишна, родила Афосно, момчето, което дошло на мястото на Антонио по Божиите сметки.

Най-малкият син на семейството отрасна, привикнал към свят, в който всичките му братя и сестри са доста по-големи от него. Мануел беше на тридесет и една години, вече се беше оженил и беше напуснал дома. Беше станал ковач и баща на едно момиче, с две години по-голямо от най-малкия му брат. След това идваше ред на Жезуина, която се бе омъжила, когато Афосно бе още малък. Първият му спомен за сестра му беше за един болезнен момент в кухнята – Жезуина, обляна в сълзи на отчаяние заради смъртта на първородния син, майка му я утешава, а главата на дъщерята лежи на майчиното рамо. От третия брат, Антонио, този, на когото в крайна сметка дължеше живота си, бе останала само една голяма снимка, окачена на стената в дневната, на която гордо се бе изпъчил в моряшка униформа. Най-близо до него бяха Жоао и Жоакин, и двамата юноши, които работеха в една бичкиджийница. Малкият Афосно спеше с тези двама братя на едно и също месингово легло, в стая без врата, чийто вход беше защитен от една много захабена завеса. С порастването на най-малкия стана ясно, че не се побират тримата на едно легло,

dormir com a cabeça junto aos pés dos mais velhos.

As memórias de Afonso só começaram a tornar-se nítidas a partir dos seis anos. Foi nessa altura que parou de mamar no pão, à falta de chupeta mais adequada, embora ainda comesse as sopas de cavalo cansado, que se tornaram a sua dieta. Aos dois anos tinha deixado de mamar nos seios da mãe, porque o leite secara, e passara desde então a depender dessa mistura de pão e vinho tinto doméstico. Ao entrar na escola adquiriu maior consciência do mundo que o rodeava. Começou a notar as madeiras escuras e toscas que lhe mobilavam a casa e o permanente cheiro a porcos, estrume e mosto que lhe invadia o quarto. Os suínos eram criados numa pequena pocilga ao lado da casa e o seu odor propagava-se facilmente pelo ar. Não é que se importasse, ele que andava descalço por toda a parte, vestindo uns velhos e fedorentos trapos herdados dos irmãos.

Cedo começou Afonso a ajudar o pai, semeando melão, limpando as vinhas e enxofrando as cepas. As epidemias ameaçavam as vinhas havia mais de dez anos, iniciava-se então o falatório sobre um novo método para combater aquele mal, a sulfatação, mas, enquanto a novidade não chegava ao Ribatejo, terra remota e de vida árdua, tinha o senhor Rafael de contar unicamente com a protecção da Virgem. Naquele tempo circulava-se de carroça, embora Rafael Laureano se remediase com uma burra que o auxiliava na lavoura. Afonso aprendeu que a burra não era burra de todo, mostrava-se até esperta e desembaraçada. Era frequente ver o pai dar instruções ao animal.

“Vai para o Cidral!”, ordenava-lhe o senhor Rafael, abrindo o portão do quintal. “Anda, vai”

A burra cruzava o portão e desaparecia vagarosamente pela poeirenta estrada de terra batida, seguida pelo cão da casa, o Bobby. Nessas alturas, Afonso acompanhava o pai numa volta pela vila, seguia-o como um rafeiro fiel, achava-o forte e sábio, com ele sentia-se bem, seguro e tranquilo. Quando, horas depois, chegavam os dois ao terreno da família no Cidral, encontravam a burra e o cão à sua espera.

“Bovi! Bovi!”, chamava o pai, incapaz de pronunciar correctamente o nome de Bobby. Abria os braços e abraçava o cão, que o recebia com sempre renovado entusiasmo, a cauda a abanar como um leque, saudando o dono como se não o visse havia dez anos. “Ah, Bovi.”

ако продължават да лежат един до друг, и Афонсо, който винаги беше в средата, започна да спи с глава към краката на по-големите. Спомените на Афонсо се избистриха едва след шестата му годишнина. Тогава спря да смуче хляб, поради липса на по-подходящ биберон, въпреки че все още ядеше зальци, напоени с вино, които се бяха превърнали в обичайното му меню. На две години беше спрял да суче от майчината гръд, защото кърмата секна и оттогава беше останал на тази смесица от хляб и домашно червено вино. Когато влезе в училище, придоби по-ясно съзнание за околния свят. Започна да забелязва тъмните и груби дървении, които обзавеждаха дома му, и постоянната миризма на прасета, оборски тор и гроздов сок, която пропиваше стаята му. Свинете се отглеждаха в малка кочина до къщата и смрадта лесно се разнасяше във въздуха. Не че го вълнуваше, той си ходеше бос навсякъде, навлякъл едни стари и зловонни дрипи, наследени от братята му.

Рано започна Афонсо да помага на баща си, като сееше пъпеша, почистваше и пръскаше лозето. Епидемиите застрашаваха лозите отпреди повече от десет години, тогава започна да се говори за нов метод за борба с това зло – пръскане с меден сулфат, но докато новината стигне до Рибатежо, далечна земя със суров живот, господин Рафаел трябваше да разчита само на защитата на Богородица. По онова време се обикаляше с каруца, въпреки че Рафаел Лауреано се справяше с магарицата, която му помагаше в оранта. Афонсо научи, че магарицата не се магари изобщо, дори си изглеждаше хитра и оправна. Често виждаше баща си да наставлява животното.

„Върви към Сидрал“, нареждаше ѝ господин Рафаел като отваряше портата на двора. „Давай, върви“

Магарицата минаваше през портата и изчезваше бавно през прашния път от отъпкана земя, следвана от домашното куче, Боби. По това време Афонсо придружаваше баща си на разходка из селото, следваше го като верен пес, смяташе го за силен и мъдър, чувстваше се добре с него, сигурен и спокоен. Когато часове по-късно двамата стигаха до семейния имот в Сидрал, виждаха магарицата и кучето да ги чакат.

„Бови! Бови!“, викаше бащата, неспособен да произнесе правилно името на Боби. Разтваряше ръце и прегръщаше кучето, което го посрещаше винаги с обновено въодушевление, махаше с опашка като ветрило, докато поздравяваше господаря, все едно не го бе виждало от десет години. „Ех, Бови.“

A vida do senhor Rafael era dura. De segunda a sábado acordava às cinco da manhã, comia uma sopa ou um naco de pão com chouriço e ia trabalhar a terra. Almoçava às dez horas o farnel que a mulher lhe trazia num cesto e ao meio-dia vinha a merenda. A lavoura só terminava quando o Sol se punha ou quando dobravam os sinos do cemitério, pelas cinco da tarde.

“Olha as ave-marias!”, exclamava Rafael Laureano, limpando o suor da testa e erguendo-se para mirar o horizonte e escutar os sinos distantes. “Está na hora”

Deitavam-se todos cedo, eram oito da noite quando o senhor Rafael mandava Afonso vestir o seu “pijeta”, apagava as candeias ateadas com azeite e mergulhava a casa na escuridão, era hora de dormir. Só aos domingos podia esta rotina ser alterada. No dia do Senhor acordavam cedo, como sempre, e vestiam as melhores roupas, melhores porque não estavam esfarrapadas. O banho era quase desconhecido, excepto no Verão, altura em que, uma vez por mês, toda a família ia lavar-se em animadas manhãs dominicais. Afonso não apreciava esses momentos. Encolhia o corpo franzino dentro de uma tina e sentia a água gelada despejada sobre si pela mãe. Depois de se vestirem, o senhor Rafael conduzia a família à missa para uma manhã de virtude, mas à tarde vinha o vício e o pecado. O pai ia com os irmãos para a taberna do Silvestre ou para a taberna do Corneta embebedar-se com tinto. Era considerado um “mau vinho” porque, quando embriagado, ficava de mau humor e não raras foram as vezes em que se envolveu em zaragatas disparatadas. Para controlar o problema, a senhora Mariana mandava Afonso acompanhar o pai com a missão de o trazer de volta tão cedo quanto possível, tarefa que o pequeno temia, o pai tornava-se irascível quando tocado pelo álcool e aquele rochedo de segurança transformava-se nesses momentos numa montanha ameaçadora, as mãos eram pedregulhos instáveis e imprevisíveis, reagia mal às suas súplicas e esbofeteava-o com violência.

O vinho fazia parte das suas vidas, ou não fosse Rafael Laureano um pequeno e dedicado produtor. Afonso habituou-se a colaborar no trabalho de produção de tinto, atirando as uvas para os balseiros instalados num anexo. O pequeno passou a acompanhar os adultos no trabalho de pisar as uvas para fazer o mosto, uma tarefa que lhe produzia tonturas, percebeu mais tarde que era o álcool libertado do mosto que o embriagava. O vinho era depois colocado em tonéis, com gradações que variavam entre os doze e os quinze graus, para serem vendidos

Животът на господин Рафаел беше тежък. От понеделник до събота се събуждаше в пет сутринта, ядеше супа или резен хляб със суджук и отиваше да работи на полето. Хранеше се в десет часа с това, което жена му му носеше в една кошница, и по пладне пак хапваше. Оранта приключваше едва когато слънцето залезеше, или когато биеха камбаните от гробището към пет следобед.

„А, вечернята!“, възкликваше Рафаел Лауреано, като изтриваше потта от челото си и се надигаше да види хоризонта и да чуе далечните камбани. „Време е.“

Всички си лягаха рано, в осем вечерта господин Рафаел изпращаше Афонсо да си облече „кошулята“, гасеше газеничетата, разпалени със зехтин и потопяваше къщата в тъмнина, беше време за сън. Само в неделя тази практика можеше да бъде променена. В Божия ден се събуждаха рано, както винаги, и обличаха най-хубавите си дрехи – най-хубавите, защото не бяха раздърпани. Къпането бе почти непознато, освен през лятото, времето, в което веднъж месечно цялото семейство ходеше на баня в оживените неделни утрини. Афонсо не оценяваше тези моменти. Сгушваше слабичкото си тяло в едно корито и усещаше ледената вода, която майка му изливаше отгоре му. След като се облече, господин Рафаел повеждаше семейството на литургия за една праведна сутрин, но следобед идваха порокът и прегрешението. Баща му отиваше с братята му в кръчмата на Силвешре или в кръчмата на Корнета да се напият с вино. Беше „лошо вино“, защото, когато го хващаше, изпадаше в лошо настроение и често се забъркваше в глупави разпри. За да контролира проблема, госпожа Мариана изпращаше Афонсо да придружи баща си с мисията да го върне възможно най-рано, задача, от която малкият се боеше – баща му ставаше раздражителен под влияние на алкохола и в тези моменти сигурната канара се превръщаше в заплашителна планина, ръцете му бяха подвижни и непредвидими скални късове, реагираше зле на неговите молби и го удряше ожесточено.

Виното беше част от техния живот, та нали Рафаел Лауреано беше дребен и всеотдаен производител. Афонсо свикна да помага в правенето на вино, хвърляше гроздовете в бъчвите, разположени в една пристройка. Малкият започна да работи наравно с възрастните в мачкането на гроздето, за да стане шира – задача, която предизвикваше замайване, разбра по-късно, че го е опиянявал алкохолът, освободен от гроздовия сок. След това виното се слагаше в големи бъчви, с градус от дванадесет до

aos armazenistas de Rio Maior. Nos balseiros ficava entretanto o engaço, formado pelos pés das uvas. O pai atirava água para cima do engaço e nascia ali um vinho mais fraco, de sete ou oito graus, a que chamavam água-pé.

Quando os filhos atingiam os cinco anos, o senhor Rafael arrebanhava-os para o ajudarem no trabalho. Podiam ser ainda muito pequenos, mas o pai considerava-os aptos a desempenharem pequenas tarefas. Em 1876, porém, abriu a escola primária em Rio Maior. O ensino não vinha a tempo dos filhos mais velhos do casal Laureano, mas a questão colocou-se em relação a João, Joaquim e, mais tarde, Afonso. O pai mostrou-se inicialmente relutante em enviá-los para a primária, argumentando que precisava era de mãos que o ajudassem a trabalhar a terra ou a ganhar sustento para a família noutros trabalhos. Teve de ser o pároco de Rio Maior, o padre Gaspar Costa, a intervir e usar toda a sua divina influência para levar a melhor sobre o casmurro Rafael. O que é facto é que os rapazes lá acabaram por serem autorizados a frequentar a escola.

A vez de Afonso chegou num dia húmido e frio do Outono de 1896. Logo pela manhã, desafiando a nortada gelada que soprava com bravura lá do Alto do Seixal, a senhora Mariana levou o filho mais novo pela mão desde a Travessa do Rosmaninho, onde viviam, até à Rua das Dálias. Atravessaram apressadamente o largo, encolhidos nos seus miseráveis agasalhos, e meteram à direita pela Rua das Flores. A manhã despertara agreste, as gotas do orvalho matinal a brilharem como pérolas reluzentes nas folhas molhadas das azinheiras, as pétalas das flores abrindo-se à luz fria da alvorada e à primeira dança dos insectos, as folhas fendidas dos carvalhos-das-beiras a formarem lágrimas que deslizavam pelos esbranquiçados das suas páginas inferiores, o aromático odor da resina a flutuar no ar, era como um perfume exótico que se espalhava pelo caminho de terra rasgado por entre a verdura. Seguiram por ali fora, alheios ao espectáculo da natureza no dealbar do novo dia, até passarem pela Torre dos Bombeiros e chegarem à escola primária de Rio Maior.

“Que bom, Afonso, vais para a escola”, dizia-lhe a mãe pelo caminho.

“Estás contente, não estás?”

Afonso assentia com a cabeça. A senhora Mariana passara os últimos dias a pintar-lhe

петнадесет, за да бъде продадено на склададжиите от Рио Майор. В каците оставаха междуременно джибрите от чепките грозде. Баща му хвърляше вода върху джибрите и така се вадеше по-слабо вино, седем или осем градуса, което наричаха „второ“ вино.

Когато синовете му достигнеха петгодишна възраст, господин Рафаел ги строяваше да му помагат в работата. Може и да били са малки, но баща им смяташе, че стават за дребните задачи. През 1876 г. обаче в Рио Майор откриха начално училище. Образованието не пристигна навреме за по-големите деца на съпрузите Лауреано, но стоеше въпросът за Жоао, Жоакин и по-късно Афонсо. В началото бащата се разбунтува срещу изпращането им в начално училище, обосновавайки се с това, че има нужда от работна ръка в помощ при обработването на земята или друго занятие за изкарване на прехраната на семейството. Трябваше енорийският свещеник от Рио Майор, отец Гашпар Коца, да се намеси и да използва своето божествено влияние, за да надвие твърдоглавия Рафаел.

Факт е, че накрая на момчетата им беше позволено да посещават училището.

Редът на Афонсо дойде в един влажен и студен ден през есента 1896 г. Рано сутринта, предизвиквайки ледения северняк, който вееше люто откъм Алто до Сейшал, госпожа Мариана заведе най-малкия си син за ръка от пряката *Травеса до Рожманиньо*, където живееха, до улица *Руа даш Далиаш*. Пресякоха забързано площада, сгушени в окаяните си дебели дрехи и завиха надясно по улица *Руа даш Флореш*. Утрото се беше събудило сурово, капките от сутрешната роса блестяха като искрящи перли на мокрите листа на каменните дъбове, листенцата на цветята се отваряха на студената светлина на зората и на първия танц на насекомите, къдравите листа на корковите дъбове образуваха сълзи, които се търкулваха по побелелите вътрешни страни, ароматът на смола се носеше из въздуха, беше като екзотичен парфюм, който се разпръсква по черния път, проправен между зеленината. Продължиха нататък, безразлични към природния спектакъл по развиделяването на новия ден, докато минат през кулата *Торе дош Бомбейрош* и стигнат до началното училище на Рио Майор. „Колко хубаво, Афонсо, отиваш на училище“, казваше му майка му по пътя.

„Доволен си, нали?“

Афонсо кимаше с глава. Госпожа Мариана бе прекарала последните дни в

um quadro idílico da escola, que era uma coisa maravilhosa, que ia ter muitos amigos, que ia aprender a ser um grande homem, o tom era de tal modo entusiástico que o pequerrucho deu consigo ansioso por frequentar tal lugar. Ficou por isso ligeiramente surpreendido quando, ao aproximar-se do edifício, viu outras crianças a chorar, as mães arrastavam-nas nos passeios e elas desfaziam-se em lágrimas. Achou estranho, por que razão estariam os outros miúdos tão assustados por irem para a escola?

A verdade é que, ao cruzar o portão, Afonso entrou num mundo especial, onde as leis eram diferentes e as condutas reguladas, um mundo que lhe abriu as portas para horizontes que se estendiam para além da Carrachana. Um letreiro afixado à porta da escola explicava que os pais teriam de entregar uma “declaração do paroco ácerca da idade”, uma “declaração do regedor atestando a residência do aluno na freguezia” e uma “declaração do facultativo de não soffrerem as crianças molestias contagiosas e de terem sido vaccinadas”. A senhora Mariana não sabia ler, mas tinha-se informado previamente junto do padre Gaspar e levava consigo os três documentos requeridos, que entregou à ajudante da escola, a circunspecta dona Vadeia Figueiredo.

O primeiro mestre de Afonso foi o professor Manoel Ferreira, um dinâmico leiriense que havia mais de vinte anos tinha chegado a Rio Maior e aberto a escola, a única instituição de ensino primário para rapazes existente na vila. O professor Ferreira era adepto intransigente de uma disciplina rígida nas salas de aula e obrigou Afonso, a exemplo dos seus colegas, a usar bibe.

“Aqui não há ricos nem pobres”, explicou ele à senhora Mariana quando esta se admirou com a imposição. “Na escola são todos iguais e, por isso, vestem por igual.”

À disciplina férrea, Manoel Ferreira juntava métodos pedagógicos inovadores e activos, como a cartilha João de Deus. O professor era casado com dona Maria Vicência, de quem tinha onze filhos, mas, aos quarenta e quatro anos, encontrava ainda tempo para dirigir os jornais O Riomaioense e, posteriormente, o Civilização Popular, semanários que fundara, para além de uma tipografia. Foi Manoel Ferreira quem ensinou Afonso a ler, associando letras a desenhos e a sons, de acordo com as novas teorias de ensino.

обрисуване на някакъв идиличен образ на училището, че било невероятно нещо, че щял да има много приятели, че щял да се научи да бъде голям мъж, гласът ѝ беше толкова ентузиазирани, че мъникът се разтревожи от посещаването на такова място. Затова остана леко изненадан, когато, щом приближиха сградата, видя други деца да плачат, майките им да ги влачат по тротоарите, а те да потъват в сълзи. Помисли го за странно, защо ли другите деца бяха толкова изплашени от ходенето на училище?

Истината е, че при преминаването на портата Afonso влезе в специален свят, с различни закони и съдържано поведение, в един свят, който му отвори вратите към хоризонти, които се простираха отвъд Карашана. Един надпис, окачен на вратата на училището, обясняваше, че родителите трябва да предадат една „декларация от свещеникът относно възраста“, една „декларация от кмета удостоверяваща местожителството на ученика в енориата“ и една „декларация от фелдшера, че не са страдале децата от заразни болезки и че са били ваксинирани“. Госпожа Мариана не можеше да чете, но се беше осведомила предварително от отец Гашпар и носеше със себе си трите изисквани документа, които предаде на помощничката на училището, бдителната доня Вадея Фигейредо.

Първият учител на Afonso беше господин Мануел Ферейра, енергичен мъж, родом от Лейрия, който преди повече от двадесет години бе пристигнал в Рио Майор и бе отворил училището, единствената институция за начално образование за децата от селото. Господин Ферейра беше върл привърженик на строгата дисциплина в часовете и задължи Afonso, по примера на неговите съученици, да носи престилка.

„Тук няма бедни, нито богати“, обясни той на госпожа Мариана, когато тя се удиви от предписанието. „В училище всички са равни и затова се обличат еднакво.“

Желязната дисциплина Мануел Ферейра съчетаваше с новаторски и действащи педагогически методи, като наръчника на Жоао де Деуш. Учителят беше женен за доня Мария Висенсия, от която имаше единадесет деца, но на четиридесет и четири години все още намираще време да редактира вестниците *Риомайоренсе* и *Сивилизасао Популар*, седмичници, които бе основал наред с печатницата. Именно Мануел Ферейра научи Afonso да чете, като свързва буквите с картинки и звукове, съгласно новите образователни теории.

A dureza das tarefas de que o pai incumbia Afonso na lavoura fez com que o pequeno gostasse de ir às aulas. Considerava a escola um local de descanso que lhe dava oportunidade para fugir ao exigente trabalho na terra. Afonso aplicou-se nos estudos, mas sobretudo nas brincadeiras, as correrias do “apanha” e o “aqui-vai-alho” tornaram-se as favoritas. A principal, porém, era o football, jogado em geral com uma bola feita de trapos e meias velhas. Ao meio-dia ia a casa comer alguma coisa e levava depois uma cesta com comida para João e Joaquim, que trabalhavam na serração. Os dois irmãos iam ter com ele a meio caminho para recolherem o farnel e Afonso voltava depois para a escola. Quando as aulas acabavam, perdia-se na bola com os amigos no Largo Conselheiro João Franco, a principal praça de Rio Maior, até ao dia em que partiu a vitrina da Pharmácia Barbosa com uma bola reforçada por um revestimento de couro. Como todos na vila se conheciam, o doutor Francisco Barbosa foi queixar-se à mãe e a partir desse dia acabaram-se as sessões de football pós-escolar.

A paixão do pequeno Afonso pelo football nasceu-lhe da única viagem que fez nos primeiros dez anos de vida. Quando tinha seis anos, meses antes de ir para a escola pela primeira vez, os pais receberam a notícia de que a prima Ermelinda, uma parente afastada da mãe, estava a morrer de tuberculose. A prima Ermelinda vivia em Lisboa e ficou decidido que iriam visitá-la no domingo seguinte. Nunca tinham ido à capital e a viagem suscitou a maior animação na família, em boa verdade as maleitas da prima Ermelinda apenas preocupavam a senhora Mariana, para o senhor Rafael e os filhos aquele não passava, afinal de contas, de um apropriado pretexto para irem visitar a grande cidade. Corria então o ano de 1896, as vendas de tonéis de vinho aos armazéns tinham sido excelentes e havia dinheiro disponível para o ansiado passeio.

Levantaram-se pelas quatro horas da madrugada do domingo de 9 de Agosto, vestiram as melhores roupas e rezaram à mesa de modo a compensarem a missa dominical a que teriam de faltar. Afonso era, nessa altura, um rapaz franzino, de cabelos castanhos lisos e olhos cor de chocolate a sobressaírem na sua tez pálida. Apesar do sono, transbordava de entusiasmo e excitação, mal podia esperar pela grande viagem.

Os Laureanos pegaram em dois sacos de farnel previamente preparados e num garrafão de tinto e apanharam a carreira. Pagaram quinhentos réis por pessoa, bilhetes de ida e volta, e

Тежестта на задачите, които бащата възлагаше на Афонсо в земеделската работа, накара малкия да хареса часовете. Той смяташе училището за място за отдих, което му позволява да избяга от изнурителната работа на полето.

Афонсо се стараеше в ученето, но най-вече в игрите, търченето при „гоненица“ или „прескочикобила“ му беше станало любимо. На първо място обаче беше футболът, игран обикновено с топка от парцали и стари чорапи. По обяд отиваше къщи да хапне нещо и след това носеше кошница с храна на Жоао и Жоакин, които работеха в бичкиджийницата. Двамата братя го пресрещаха на половината път, за да вземат обяда, и Афонсо се връщаше в училище. Когато часовете свършеха, се забравяше по топката и приятелите си на *Ларго Конселейро Жоао Франко*, централния площад на Рио Майор, до деня, в който счупи витрината на аптека *Барбоза* с топка, облечена с кожа. Понеже всички в селото се познаваха, доктор Франсишко Барбоза отиде да се оплаче на майка му и от този ден нататък следучилищните футболни сеанси приключиха.

Страстта на малкия Афонсо към футбола се роди от единственото му пътуване през първите десет години от живота му. Когато беше на шест години, месеци преди да тръгне на училище, родителите му научиха, че братовчедката Ермелинда, далечна роднина на майка му, умираше от туберкулоза. Братовчедката Ермелинда живееше в Лисабон и се реши да отидат да я навестят следващата неделя. Никога не бяха ходили в столицата и пътуването предизвика най-голямото оживление в семейството, в интерес на истината треската на братовчедката Ермелинда притесняваше само госпожа Мариана, за господин Рафаел и децата в крайна сметка това бе нищо повече от подходящ повод да посетят големия град. Беше 1896 г., продажбите на бъчви с вино на складовете бяха отлични и имаше налични пари за жадуваната разходка.

Станаха към четири часа сутринта в неделя на 9 август, облякоха най-хубавите си дрехи и се помолиха на масата, за да компенсират неделната литургия, която щяха да изпуснат. По това време Афонсо беше слабичко момче, с права кестенява коса и шоколадови очи, които се открояваха на бледата му кожа. Въпреки че му се спеше, преливаше от ентузиазъм и оживление, едва чакаше голямото пътуване.

Семейство Лауреано взе две торби с храна за из път, предварително подготвени, и една дамаджана с вино и хванаха файтона. Платиха петстотин реала на човек, билети за

seguiram pela Estrada Real n. o 65 até às Caldas da Rainha. Na estação das Caldas compraram bilhetes de 2. a classe para o primeiro rápido, a mil setecentos e vinte réis cada um, e, às sete e meia da manhã, o casal Laureano e os três filhos mais novos apanharam o comboio. Foram parando em sucessivas estações e apeadeiros, primeiro Óbidos, depois outros lugares de que Afonso nunca tinha ouvido falar, Bombarral, Outeiro, Ramalhal, Torres Vedras, perderam a conta, mas na Porcalhota sentiram-se já com um pé na capital, seguiram-se Bemfica, Campolide e Alcântara, acabaram por entrar no Rocio às dez e meia da manhã.

“Ai que confusão, valha-me Deus”, queixou-se Mariana, afogueada pelo calor estival e atarantada com o nervoso movimento na estação. “Vamos à Ermelinda?”

“Tem calma, mulher, tem calma”, devolveu o marido, excitado por conhecer a cidade e nada interessado em desperdiçar o passeio em casa de uma moribunda que mal conhecia. “Temos tempo para a tua prima, fica descansada. Mas, primeiro, vamos lá dar uma voltinha, anda.” Olhou em redor, os edifícios pareciam estranhos, sofisticados, grandiosos, os homens eram uns janotas, mas, sobretudo, havia ali mulheres com ar distinto, sombrinhas na mão e aspecto bem tratado, umas verdadeiras flores, duquesas certamente. Esfregou as mãos, radiante. “Isto promete, olé se promete!”

Tudo aquilo era para eles novidade. O senhor Rafael, compenetrado na sua responsabilidade de chefe de família, mostrava-se particularmente nervoso. Para se sentir mais à vontade, ao interpelar qualquer pessoa procurava sempre colocar Rio Maior na conversa, era um modo de o transportar para um lugar familiar, coisa que começou por fazer logo ali na estação.

“Ó amigo, você já passou por Rio Maior?”, perguntou a um funcionário da Companhia Real dos Caminhos-de-Ferro Portuguezes.

O homem mirou-o embasbacado.

“Eu? Não”

“Fez mal”, retorquiu o senhor Rafael. “Diga-me lá para onde é que é o Terreiro do Paço.”

Afonso era ainda pequeno, mas o bulício agitado da vida citadina não escapou à sua atenção. Apanharam a boleia de uma carroça proveniente de Alverca, o boleeiro era um saloio

отиване и връщане, и продължиха по булевард *Ешрада Реал* №65 до Калдаш да Раиня. На спирката на Калдаш купиха билети за втора класа за първия бърз влак, по хиляда седемстотин и двадесет реала всеки, и в седем и половина сутринта съпрузите Лауреано и тримата им най-малки синове хванаха влака.

Спираха последователно на гари и спирки, първо Обидош, след това други места, за които Афонсо никога не беше чувал – Бомбарал, Оутейро, Рамалал, Тореш Ведраш, загубиха им бройката, но в Поркальота се почувстваха вече с единия крак в столицата, последваха Бенфика, Камполиде, Алкантара, накрая влязоха в *Росио* в десет и половина сутринта.

„Леле, каква лудница, Боже опази“, оплака се Мариана, зачервена от лятната горещина и зашеметена от нервното движение на гарата. „Отиваме ли към Ермелинда?“

„Търпение, жено, имай търпение“, отвърна мъжът, припрян да опознае града и не съвсем склонен да прახоса времето за разходката в къщата на някаква умираща, която едва познаваше. „Имаме време за твоята братовчедка, бъди спокойна. Но първо направим едно кръгче, хайде.“ Огледа се наоколо, сградите изглеждаха странни, изискани, величествени, мъжете бяха изтупани, но най-вече там имаше жени с различен външен вид, добре поддържани и с чадърчета в ръка, истински красавици, навярно дукеси. Потърка ръце сияещ. „Охо-о, има, има!“

Всичко това беше новост за тях. Господин Рафаел, вживян в отговорността си на глава на семейството, изглеждаше особено нервен.

За да се почувства в свои води като спираше някого, се мъчеше винаги да вмъкне Рио Майор в разговора, това беше начин да се прехвърли на познато място, нещо, което започна да прави още на гарата.

„Ей, приятел, минавал ли си през Рио Майор?“, попита един от служителите на Португалските кралски железници.

Мъжът го изгледа втрещено.

„Аз ли? Не.“

„Лошо“, отвърна господин Рафаел. „Кажете ми къде е площад *Терейро до Пасо*.“

Афонсо беше още малък, но оживената глъчка на градския живот не убягна на вниманието му. Хванаха на стоп една каруца, идваща от Алверка, шофьорът беше селянин

que viera à cidade levar batatas para o Campo das Cebolas, e atravessaram uma praça de dimensões nunca vistas, um largo tão grande que certamente Rio Maior caberia lá inteirinho.

“Esta é a Praça de D. Pedro IV”, anunciou o saloio, fazendo um estalido com a língua para incitar as mulas. “Era a Praça da Inquisição, mas a malta conhece agora isto por Rocio. Chegaram a fazer-se aqui touradas e a queimar-se hereges, vejam lá vossemeces.”

Uma rua rodeava a vasta praça do Rocio, árvores viçosas alinhadas nas extremidades, o chão num tabuleiro de calçada à portuguesa desenhada em ondas, bancos de jardim plantados perante as árvores, uma esguia coluna ao centro com a estátua de D. Pedro IV no topo, a rica fachada do Theatro de D. Maria II ao fundo, casas a cercarem a praça, muitas de comércio, aqui a Tabacaria Mónaco, ali as Confeções Martins, acolá a Pastelaria Cardoso, mais além o Café Gelo.

Depressa a carroça deixou o Rocio para trás e meteu pela Rua Augusta, percorreram-na admirando o rico e variado comércio que a enchia de vida, de um lado a Casa dos Bordados, do outro a Sapataria Lisbonense, mais à frente a Casa Americana, entraram finalmente na faustosa Praça do Comércio e o saloio parou a carroça para que saíssem. Agradeceram a boleia e o homem foi à sua vida, deixando-os a deambularem prazenteiramente pelo Terreiro do Paço. Admiraram o Caes das Columnas e os barcos aí atracados ou a deslizarem pelo rio com as velas ao vento, contornaram a praça de olhos primeiro postos na imponente estátua equestre de D. José, “olha o cavalo preto!”, apontou o senhor Rafael às crianças, depois miraram em silêncio respeitoso os majestosos edificios amarelos que rodeavam geometricamente o largo com as suas profundas arcadas e galerias e os torreões nas alas perpendiculares, finalmente maravilharam-se com o Arco Triunfal e a estátua em pé no topo, as mãos estendidas sobre as cabeças de duas outras estátuas mais baixas, não podiam saber mas era a Glória a coroar o Génio e o valor, a misteriosa legenda VIRTUTIBUS MAIOR por baixo, não a decifraram, não a entendiam, não conheciam latim, não sabiam sequer ler. Satisfeitos, decidiram regressar ao ponto de partida por outro caminho. Cruzaram a Rua do Arsenal e meteram pela Rua Áurea, espantaram-se com os altos armários de vidro colocados à porta da joalheria Cunha & Irmão, abastecedora da Casa Real, a exhibir as suas pedras preciosas, “isto é que é uma riqueza!”,

от околностите на Лисабон, който караше картофи за площад *Кампо даш Себолаш*, и пресякоха площад с невиджани размери, толкова голям, че навярно Рио Майор щеше да се побере там цял-целеничък.

„Това е *Праса де Дон Педро IV*”, обяви селянинът, изцъквайки с език, за да подкара мулетата. „Било е *Праса да Инквизисао*, но сега го знаем като *Росио*. Тук са правили борби с бикове, горили са еретици, да знаете.“

Една улица ограждаше широкия площад *Росио*, с раззеленени дървета наредени по края, на земята ситен португалски паваж, изобразяващ вълни, градински пейки, поставени пред дърветата, в центъра висока и стройна колона със статуята на Дон Педро IV на върха, разкошната фасада на *Театро Дона Мария II* в дъното, къщи, ограждащи площада, много магазини, тук магазинът за тютюн *Табакария Монако*, там за мода *Конфесойи Мартини*, след това сладкарницата *Пащелария Кардозо*, по-нататък *Кафе Жело*.

Бързо каруцата подмина *Росио* и тръгна по улица *Руа Аугуца*, прекосиха я, като се възхищаваха на богатата и разнообразна търговия, която я изпълваше с живот: от една страна магазинът за бродерия *Каза дош Бордадош*, от друга обушарницата *Сапатария Лижбоненсе*, по-нататък магазинът *Каза Американа*, и накрая стъпиха на пищния площад *Праса до Комерсио* и селянинът спря каруцата, за да слязат. Благодариха за превоза и мъжът продължи по своите дела, оставяйки ги да се шляят доволно по площад *Терейро до Пасо*.

Възхищаваха се на пристанището *Кайш даш Колумнаш* и на корабите, закотвени там или плъзгащи се по реката с вятър в платната, обхванаха площада с поглед, първоначално вперен във внушителната статуя на Дон Жозе на кон, „вижте черния кон!“, посочи господин Рафаел на децата, след това гледаха в уважително мълчание величествените жълти сгради, които ограждаха геометрично площада със своите дълбоки арки и галерии и перпендикулярни кули, накрая се удивиха на *Триумфалната арка* и статуята в цял ръст на върха, с ръце протегнати над главите на други две по-ниски статуи, не можеха да знаят, но това беше Славата, която коронова Гения и Мъжеството, с мистериозния надпис VIRTUTIBUS MAIOR отдолу – не го разшифроваха, не го разбраха, не знаеха латински, не умееха дори да четат. Удовлетворени, решиха да се върнат до началната точка по друг път. Пресякоха улица *Руа до Арсенал* и тръгнаха по *Руа Ауреа*,

passaram pela Luvaria Gatos e salivaram diante da vitrina da Maison Parisienne, a patisserie que se gabava dos seus sorvetes “de todos os typos.”

Desembocaram novamente no Rocio. Um sol quente de Estio, que banhava a praça com violência e empurrava as gentes para as sombras protectoras, fazia realçar as cores garridas das lojas, num agradável contraste com o azul-forte e profundo do céu. Afonso estranhou o facto de andar ali pouca gente descalça, havia muitas pessoas de sapatos a circular pela praça, situação que lhe indicava serem os lisboetas gente rica e requintada. Em vez dos barretes ribatejanos que se habituara a ver em Rio Maior, constatou que, em Lisboa, muitos homens usavam refinados chapéus na cabeça, ora cartolas, ora chapéus de coco. Além disso, balouçavam bengalas na mão e aperaltavam-se com gravatas e laços a enfeitar roupas que pareciam limpas, lá na terra apenas o doutor Barbosa, o professor Ferreira e poucos mais tinham o hábito de se apresentarem assim tão janotas.

Aqui e ali, a destoar, um rapaz descalço sobre uma mula, era um saloio, outro a carregar um barril azul aos gritos num pregão de “água fresca!”, provavelmente um galego. Um monge magro, de sotaina negra e uma corda apertada à cintura a servir de cinto, passava por entre dois homens sentados no passeio, um com a cabeça no regaço do outro, que lhe inspeccionava o cabelo, estava ali aberta a época da caça aos piolhos. No outro lado passava um rapaz a puxar um carrinho de madeira cheio de pão, atralhando os perus de dois campinos ribatejanos, as aves em alvoroço em torno do carrinho e os campinos a tentarem controlá-las com os cajados. Pelo Rocio circulavam cavalos, mulas, burros, coches e carroças, viam-se rebanhos de cabras e vacas conduzidos aos cafés e botequins para fornecerem leite, mas o mais estranho era uma pequena carruagem de comboio que assentava sobre carris e era puxada por dois cavalos. As pessoas subiam para a carruagem junto à cooperativa “A Lusitana”, pagavam um bilhete e sentavam-se num longo banco central, esperando que o cocheiro iniciasse a marcha.

“É o Americano”, disse um saloio junto ao Bebedouro dos Quatro Anjinhos, sentindo-se quase gente fina ao pé daqueles provincianos. “Leva o pessoal pela cidade. Partem todos os

впечатлиха се от високите стъклени шкафове до вратата на бижутерията *Куня&Ирмао*, снабдителите на Кралския двор, които излагаха своите скъпоценни камъни, „ето това е богатство!“, минаха през магазина за ръкавици *Лувария Гатош* и се облизваха пред витрината на *Мезон Паризиен*, сладкарница, която се славеше със своите сладоледи „от всички видове“.

Излязоха отново на *Росио*. Топлото лятно слънце, което къпеше яростно площада и избутваше хората към щадящите сенки, подчертаваше ярките цветове на магазините в приятен контраст с плътното и дълбоко синьо на небето. Афонсо се учуди от факта, че там малко хора ходеха боси, много хора с обувки обикаляха по площада, гледка, която му показваше, че лисабонците са богати и изтънчени. Вместо кепетата от Рибатежо, които бе свикнал да гледа в Рио Майор, установи, че в Лисабон много мъже носят изискани шапки на главата си, или цилиндри, или бомбета. Освен това люлееха бастуни в ръка и се контеха с връзки и вратовръзки, които украсяваха привидно чистите им дрехи, там на село само доктор Барбоза, учителят Ферейра и още няколко имаха навика да се представят така изтупани.

Тук-там за контраст се виждаше босо момче върху муле – селянче от покрайнините, друго пък носеше син варел и предлагаше, подвиквайки, „студена вода!“, вероятно галисийче. Слаб монах с черно расо и въже, завързано на кръста, вместо колан, минаваше между двама мъже, седнали на тротоара, единият с глава в скута на другия, който преглеждаше косата му, беше открит сезонът за лов на въшки. От другата страна минаваше момче, което буташе дървена количка, пълна с хляб, и уплаши пуйките на двама селяни от Рибатежо – птиците се разтичаха объркано около количката, а селяните се опитаха да ги овладеят с тоягите си. По *Росио* обикаляха коне, мулета, магарета, карети и каруци, виждаха се стада от кози и крави, водени към кафенетата и пивниците, за да снабдяват с мляко, но най-странното беше един малък вагон, който лежеше на релси и беше дърпан от два коня. Хората се качваха във вагона близо до кооперацията *Лузитана*, заплащаха си билет, сядаха на дългата централна седалка и изчакваха кочияшът да потегли.

„Това е Американец“, каза един селянин близо до водопоя *Куатро Анжиньош*, който се почувства почти фин човек до такива провинциалисти. „Вози хората из града.

quartos de hora, das sete da manhã às sete da tarde. Se quiserem aproveitar para darem uma voltinha...”

Não quiseram, acharam que seria demasiado caro para as suas posses. Mais valia andarem a pé.

“Vamos à Ermelinda?”, sugeriu a senhora Mariana. “Ó filha, tem calma, temos tempo”, exclamou Rafael. “Vamos dar mais uma volta, anda, ainda é cedo.”

Saíram do Rocio e meteram por uma rua sinuosa, que se inclinava e subia, íngreme, e o ar moderno da cidade foi-se perdendo, começou a aparecer o miserável, de certo modo Lisboa tornava-se quase tão indigente como Rio Maior. Viam-se pedintes, homens deitados no chão a exibirem feridas horrendas para comprarem a piedade dos transeuntes, mais cães, porcos, galinhas e patos a patinarem na lama. E o pior era toda a imundice, uma imundice mais imunda do que a da Carrachana, uma imundice de latrina e odores fétidos que tudo sujava e penetrava. O senhor Rafael e a família saltitavam descalços de pedra em pedra, evi tando os excrementos e os rios de urina que deslizavam rua a baixo. Havia canais para esgotos abertos ao lado dos passeios e que desciam para o rio, mas muitos lisboetas tinham demasiada preguiça para irem ali colocar os dejectos, preferindo atirá-los para o meio da rua, sempre dava menos trabalho. Aqui não se via gente aprumada, o chão era demasiado sujo para sapatos de alta sociedade.

“Esta cidade está cheia de merda”, resmungou o senhor Rafael tentando limpar na pedra um pedaço de excrementos humanos que se colara ao calcanhar do seu nu pé direito.

Os excursionistas de Rio Maior ainda porfiaram por aquelas ruelas estreitas e inclinadas, esquadrinhando-as para cima e para baixo, mas um grito de “água vai!”, seguido do despejar de porcaria de uma janela para a rua, convenceu-os a darem meia-volta.

“Ai Jesus, vamos embora, vamos embora, senão ainda levamos um banho de caca”, aconselhou Mariana, com um risinho nervoso e muito atenta às janelas em redor.

Regressaram ao Rocio, sempre era mais seguro e não corriam o risco de apanharem uma chuvada de excrementos. Não é que não estivessem habituados à porcaria. Estavam. Não estavam era habituados àquela intensidade de porcaria. Uma vez de volta à grande praça

Trъгват на всеки четвърт час, от седем сутринта до седем вечерта. Ако искате да се възползвате, за да направите една обиколка...”

Не поискаха, помислиха си, че е прекалено скъпо за техните възможности.

По-добре да вървят пеша.

„Отиваме към Ермелинда ли?“, предположи госпожа Мариана. „Ох, моме, бъди спокойна, имаме време“, възкликна Рафаел. „Дайте да направим още едно кръгче, хайде, още е рано.“

Излязоха от *Росио* и тръгнаха по една криволичеща и стръмна улица, която се спускаше и изкачваше, модерният облик на града се губеше, започна да изниква мизерията, в известен смисъл Лисабон ставаше почти толкова бедняшки колкото Рио Майор. Виждаха се просяци, мъже, легнали на земята и излагачи ужасяващи рани, за да купят състраданието на минувачите, имаше още кучета, прасета, кокошки и патици, които се плъзгаха в калта. А най-лошото беше цялата мръсотия, мръсотия по-мръсна и от тази в Карашана, мръсотия на канал и смрад, която замърсяваше всичко и проникваше навсякъде. Господин Рафаел и семейството му прескачаха боси от камък на камък, избягвайки екскрементите и реките от урина, които се стичаха надолу по улицата. Имаше отворени отходни шахти до тротоарите, които слизаха към реката, но много лисабонци ги мързеше прекалено, за да отидат да оставят изпражненията си там, предпочитаха да ги хвърлят по средата на улицата, така беше по-лесно. Тук не се виждаха нагласени хора, земята беше прекалено мръсна за обувки от висшето общество.

„Този град е пълен с лайна“, измърмори господин Рафаел, докато се опитваше да изчисти на един камък част от човешки екскременти по петата на десния си бос крак.

Екскурзиантите от Рио Майор побъхтиха още по онези прави и стръмни улички, изследваха ги нагоре и надолу, но един вик „идва вода!“, следван от плискане на гадория от един прозорец на улицата ги убеди да се върнат.

„Ох, Исусе, да тръгваме, да тръгваме, че ще отнесем една баня с ако“, посъветва Мариана с нервна усмивчица и нащрек към околните прозорци.

Върнаха се на *Росио*, това винаги беше по-сигурно, а и не рискуваха да отнесат дъжд от екскременти. Не че не бяха свикнали със свинщина. Напротив. Но не бяха свикнали с такава наситена свинщина. Щом се върнаха на големия централен площад

central, meteram em direcção dos Restauradores. A dada altura, encontravam-se no Largo de Camões, a meio caminho entre as duas praças e ao lado da grandiosa estação de comboios por onde tinham chegado, quando apareceu em frente um estranho e ruidoso coche a circular sem ajuda de animais e largando uma baforada suja e malcheirosa. Ficaram todos paralisados e embasbacados a olhar, menos Afonso, que se assustou e foi enroscar-se nas largas saias da mãe. Em boa verdade, esta não era uma reacção necessariamente provinciana, uma vez que, naquele instante, os próprios lisboetas pararam nos passeios e emergiram das portas e janelas da imponente estação do Rocio, do Café Suíço, do Café Martinho, da seguradora Equitativa de Portugal e Colónias e das residências em redor para admirarem aquela maravilha sem igual, aquela máquina fumarenta a rolar espalhafatosamente sobre o macadame.

“Uma carroça sem cavalos”, comentou o senhor Rafael, verdadeiramente surpreendido. “Já tinha ouvido falar nisto no Silvestre, mas pensei que fosse reinação.”

O comentário sobre a carroça não era disparatado. Tal como os Benz, nos quais se inspirava, aquele Panhard de dois cilindros e motor Phénix, novinho em folha e acabado de importar de França por um conde abastado, tinha efectivamente o desenho de uma carroça elegante, a roda de trás maior do que a da frente, o assento escarlata almofadado como o dos coches ricos e garbosos. O barulhento Panhard desapareceu numa curva do Rocio, deixando um efêmero rasto de fumaça preta atrás de si, e a vida pareceu regressar ao normal. Afonso, tal como o resto da família, ainda ficou a matutar sobre aquele mistério da assustadora carroça sem cavalos, mas depressa a novidade que era Lisboa acabou por distraí-lo. Seguiram pela Rua do Príncipe até aos Restauradores, a enorme praça construída poucos anos antes no lugar onde antigamente era o jardim do Passeio Público, subiram a ampla e arborizada Avenida da Liberdade até à Rotunda, detendo-se amiúde a admirar os surpreendentes postes de iluminação colocados ao longo da avenida, diferentes dos bicos de gás a que estavam habituados.

Já cansados e com fome, abancaram junto ao lago de um terreno baldio e arborizado no topo da Rotunda, ao lado da Quinta da Torrinha. A mãe 15 distribuiu a merenda pelo marido e filhos, era pão caseiro e chouriço, regados com o tinto do garrafão. O senhor Rafael, habituado à informalidade rural meteu conversa com uma outra família que ali se instalara também em piquenique e, depois de fazer a tradicional pergunta relacionada com uma eventual passagem

тръгнаха в посока на площад *Рецаурадореш*. По едно време се озоваха на площада *Ларго де Камойш*, по средата на пътя между двата площада и до величествената гара, където бяха пристигнали, когато пред тях се появи странна и шумна карета, която обикаляше без помощта на животни и пуфтеше нечистотия и смрад. Всички се вцепениха и загледаха стреснато, с изключение на Afonso, който се уплаши и се сви в широките поли на майка си. В интерес на истината, това не бе непременно провинциална реакция, след като в този момент самите лисабонци спряха по тротоарите и се показаха от вратите и прозорците на величествената гара *Росио*, от *Кафе Суисо*, от *Кафе Мартиньо*, от застрахователната компания *Равенство в Португалия и колониите* и от жилищата наоколо, за да се възхитят на това безподобно чудо, онази пушеца машина, която се търкаляше шумно по макадама.

„Каруца без коне“, отбеляза господин Рафаел, истински изненадан. „Чух да говорят за това в Силвещре, но помислих, че е шега“.

Коментарът за каруцата не беше глупав. Така както *Бени*, от които черпеше вдъхновение, онзи двуцилиндров *Панар* с мотор *Феникс*, чисто нов, тъкмо внесен от Франция от един заможен граф, действително имаше вид на елегантна каруца, със задни колелета по-големи от предните, с червена пухена седалка като в скъпите и изящни карети. Шумният *Панар* изчезна в един завой на *Росио*, оставяйки кратка следа от черен дим зад себе си, и животът сякаш се върна към нормалното. Afonso, както и останалите от семейството, все още стоеше и продължи да мисли за мистерията на страшната каруца без коне, но бързо новостите на Лисабон го разсеяха. Продължиха по улица *Руа до Принсипе* до *Рецаурадореш*, огромният площад, построен няколко години по-рано на мястото, където преди е била градината *Пасейо Публико*, изкачиха просторния и залесен булевард *Авенида да Либердаде* до ротондата *Ротунда*, спирайки често да се полюбуват на изненадващите осветителни стълбове, наредени по продължение на булеварда, различни от газените лампи, с които бяха свикнали.

Вече уморени и гладни, седнаха до езерото в една пуста и гориста местност на върха на *Ротунда*, до квартала *Кинта да Ториня*.

Майката разреди закуската между съпруга и синовете си – домашен хляб със суджук, полети с вино от дамаджаната. Господин Рафаел, свикнал с близостта на село, завърза разговор с друго семейство, което също се беше установило там за пикник, и след

por Rio Maior, comentou aquele extraordinário fenómeno da carroça sem cavalos.

Aquilo é que é uma máquina”, observou para o estranho, batendo com a palma da mão na coxa.

“É verdade. E reparou que é limpinha?”

“Então não é? Em vez de largar bostas, deita fumo” observou Rafael. Pigarreou, lembrando-se de que isso representava uma possível dificuldade para a agricultura. O problema é que a fumarada não serve para estrume. Fez uma careta. “Mas não faz mal, catano. Aquela máquina é mesmo uma maravilha!”

“Ó homem, e vossemecê ainda não viu nada!” - retorquiu o outro, sorridente.

O outro, sorridente. “Está a ver estes postes na Rotunda e por toda a Avenida?”

“Então não hei-de ver? São diferentes dos do Ribatejo, caramba.”

“Pois são”, assentiu o homem.”

“São lâmpadas eléctricas.”

“O que é isso?”

“Olhe, é uma iluminação nocturna. Só que, em vez de se usar o azeite, o gás ou o petróleo para alimentar a chama, usa-se electricidade. A lâmpada eléctrica dá muito mais luz, não emite calor, não liberta fumos nem mau cheiro e não provoca incêndios. Uma maravilha.”

“Ena”

“Valha-me Deus, Rafael”, afligiu-se a senhora Mariana, que, tal como as crianças, estava atenta à conversa. “A Laurinda já me falou nessa elatrocidade e contou-me que ouviu dizer que isso faz muito mal à saúde, é antinatural.”

“Disparate, minha senhora”, admoestou-a o homem. “A electricidade não tem efeitos adversos e, além do mais, possui até muitas aplicações. Dizem que, no futuro, os Americanos vão ser puxados pela electricidade, e não por cavalos, o mesmo acontecendo com todas as máquinas modernas. Com a energia eléctrica far-se-ão coisas extraordinárias, impensáveis. Por exemplo, no mês passado, ali no Intendente, houve uma grande animação. O Real Colyseu fez uma exibição de fotografias vivas, era uma coisa do arco-da-velha, tudo mexido pela electricidade.”

“Homessa!”, admirou-se o senhor Rafael. “Fotografias vivas?”

“É mesmo assim como lhe estou a dizer. Foram buscar um electricista estrangeiro a

kato зададе обичайния въпрос, свързан с вероятно преминаване през Рио Майор, спомена онзи необичаен феномен, каруцата без коне.

„Е това е машина“, подхвърли на непознатия, като се плесна с длан по бедрото.

„Наистина. И забелязахте ли, че е чистичка?“

„Нали? Вместо да пуска фъшкии, бълва пушек“, отбеляза Рафаел.

Покашля се, като се сети, че това навярно би затруднило земеделието. Проблемът е, че пушекът не служи за тор. Направи гримаса. „Е нищо де. Машината си е направо чудо!“

„О, човече, Вие още нищо не сте видели!“ - възрази другият с усмивка.

Другият, с усмивка. „Виждате ли тези стълбове на *Ротунда* и по целия булевард?“

„Е как да не ги виждам? Различни са от тези в Рибатежо, пущините.“

„Така е“, съгласи се мъжът.

„Това са електрически лампи.“

„Какво е това?“

„Ами нощно осветление. Само че вместо да се използва зехтин, газ или нефт за поддържане на пламъка, се използва електричество. Електрическата лампа дава много повече светлина, не излъчва топлина, не освобождава дим или лоша миризма и не предизвиква пожари. Чудо.“

„Брей!“

„Боже опази, Рафаел“, уплаши се госпожа Мариана, която също като децата следеше разговора. „Лауринда вече ми говори за това лелектричество и ми разказа, че била чула, че не било добре за здравето, било против природата!“

„Глупости, госпожо“, укори я мъжът. „Електричеството няма неблагоприятен ефект и освен това има много приложения. Казват, че в бъдеще Американците ще се дърпат с електричество, а не с коне, същото ще се случи с всички модерни машини. С електрическата енергия ще се правят необикновени неща, немислими. Например, миналия месец, там в квартал *Интенденте* имаше голямо събитие. *Реал Колизеу* направи изложба на живи снимки, беше нещо невероятно, всичко се движеше с електричество.“

„И таз добра!“, удиви се господин Рафаел. „Живи снимки?“

„Точно както Ви казвам. Доведоха чужденец електричар от Мадрид и той показва

Madrid e ele mostrou fotografias a mexer, víamos gente a andar, a correr, a pular, um baile em Paris, comboios a circular, uma ponte na cidade, era uma coisa impressionante, impressionante. São fotografias animadas por electricidade e é por isso que lhes chamam animatógrafo.“ O homem sorriu, olhar perdido no infinito. “Aaah, aquilo é que foram duas horas bem catitas! Cobraram um balúrdio por sessão, mas pensa que isso fez esmorecer a tusa do pessoal? Nem pó! Foi uma roda-viva, um ver que t'avias a vender bilhetes, era tudo à coca, a malta queria era ver os bonecos.“

“E isso já acabou?”

“Infelizmente já”, confirmou o homem com um suspiro. “Mas estive a ler no jornal que o Theatro D. Amélia vai em breve começar com sessões diárias de fotografias animadas. O electricista foi para o Porto mas tenciona voltar aqui a Lisboa e dizem que ele agora não terá só coisas lá da França, vai mostrar fotografias vivas de uma tourada no Campo Pequeno, da praia de Algés, ali da Avenida da Liberdade, da Boca do Inferno, coisas com a nossa gente, sabe? De modo que anda tudo em pulgas para ver essas maravilhas.”

O senhor Rafael e a família reagiram com cepticismo a tão espantoso anúncio, pensaram mesmo que o lisboeta estava a fazer pouco de si. Como era lá possível ver fotografias a mexer? Mas o homem não se calava com as novidades e informou os ribatejanos de que, se estivessem interessados em sensações fortes, iria haver nessa tarde um interessante jogo de football.

“E o que é isso do fubôu?”, indagou Rafael Laureano, intrigado com as modernices dos cidadãos.

“Football”, corrigiu o seu interlocutor, divertido por estar a explicar uma palavra inglesa a um paisano das berças. “É um jogo inglês em que se formam duas equipas de players e todos dão kiques numa bola até fazerem goal.”

O senhor Rafael não percebeu muito bem, mas ficou cheio de curiosidade. Se calhar, valia a pena ir ver esse tal fubôu para depois contar as novidades lá na taberna do Silvestre, a carroça sem cavalos já iria dar pano para mangas, aquela conversa da electricidade e das fotografias a mexer também, o mesmo se podia dizer do fenómeno de muita gente usar sapatos e andar vestida como o doutor Barbosa, pode ser que esta outra coisa alimentasse mais uma

снимки, които се движат, видяхме хора да ходят, да тичат, да скачат, един бал в Париж, влакове да обикалят, един градски мост, беше нещо впечатляващо, впечатляващо. Това са снимки, които оживяват от електричеството, затова го наричат аниматограф.“

Мъжът се усмихна, зареял поглед в безкрайността. „А-а-ах, там минаха два страхотни часа! Изкараха цяло състояние от прожекцията, но да не мислите, че това уби мерака на хората? Ни най-малко! Беше истинска лудница, билетите се продаваха като топъл хляб, всичко живо напират, хората искаха да видят картинките.“

„И това вече приключи?“

„Да, за съжаление“, потвърди мъжът с въздишка. „Но четох във вестника, че *Театро Дона Амелия* скоро ще започне с дневни прожекции на живи снимки. Електричарят отишъл в Порто, но възнамерявал да се върне тук в Лисабон и казват, че сега нямало да има неща само от Франция, щял да покаже живи снимки от борба с бикове от *Кампо Пекено*, от плажа в Алжеш, там от *Авенида де Либердаде*, от Бока до Инферно, нашенски работи, нали знаете? Абе всички ги сърби да видят тези чудеса.“

Господин Рафаел и семейството му реагираха скептично на тъй страхотната реклама, помислиха си, че лисабонецът ги поднася. Че можеше ли да видиш движещи се снимки? Но човекът не спря да говори за новостите и информира рибатежанците, че ако търсят силни усещания, този следобед щяло да има интересна игра на футбол.

„И какво е това фубоу?“, заразпитва Рафаел Лауреано, заинтригуван от модерностите на гражданите.

„Футбол“, поправи го събеседникът му, развеселен, че обяснява английска дума на един провинциалист. „Това е английска игра, в която се правят два отбора с players¹ и всички раздават kiques² по една топка, докато не вкарат goal³.“

Господин Рафаел не разбра много добре, но бе завладян от любопитство. Може би си струваше да отиде да види тоз фубоу, за да разказва после новостите в кръчмата на Силвештре, каруцата без коне вече щеше да даде храна за размисъл, а и онзи разговор за електричеството и движещите се снимки, същото би могло да се каже за явлението, че много хора носят обувки и ходят облечени като доктор Барбоза, може би

1 Players (англ.) – играчи. Б. пр.

2 Kique (порт.) от kicks (англ.) – ритници. Б. пр.

3 Goal (англ.) – гол. Б. пр.

tarde de cavaqueira, que preciosa mina de assuntos para paleio sem fim se estava a revelar este passeio pela capital, que brilharete ele iria fazer com os amigos dos copos.

“Ó amigo, e onde é isso?”

“É ali no Campo Pequeno, daqui a duas horas”, disse o homem, apontando para a esquerda. “Está a ver aquela rua? É a Avenida Fontes Pereira de Mello. Meta por ali até ao Saldanha, uma grande praça que está por acolá, e depois siga por uma alameda muito larga, a Avenida Ressano Garcia, até dar com uma grande arena, à direita, uma coisa feita há pouco tempo para as touradas. Chega lá em meia hora.”

A senhora Mariana puxou o marido pelo braço.

“Rafael, então e a Ermelinda?”

“Ó filha, tem calma”, retorquiu Rafael, agastado. “A tua prima não vai a lado nenhum, não te aflijas. A gente dá o passeio e depois vamos lá ver a moça, não te apoquentes.”

Quando terminou a refeição, a família Laureano rumou tranquilamente na direcção indicada. O passeio durou quarenta minutos, até que os cinco deram com um enorme edifício circular cor de tijolo, cheio de arcadas e galerias, decorado a arabescos, cúpulas duplas em azul-celeste a dominar os vários torreões de estilo neomourisco, era a praça de touros erguida no centro de um terreno maltratado. Concentrava-se ali uma pequena multidão, incluindo algumas mulheres de alta sociedade com os seus vestidos cheios, os chapéus espampanantes e as sombrinhas parisienses, rodeadas por um séquito de amigas e criados. Indagando se era ali o Campo Pequeno, o senhor Rafael obteve a confirmação. Perante si erguia-se a praça de touros. Aproximou-se da bilheteira e verificou que a tabela de preços indicava que os bilhetes mais baratos eram os da galeria de 2. a ordem a duzentos réis cada um, e os mais caros eram os camarotes de 1. a ordem, a doze mil réis. Sentiu-se confuso e questionou um empregado.

“Ó amigo, tantos réis para ver fubôu?”

O funcionário riu-se.

“Aqui é só tourada, homem. A bola é ali.”

O empregado apontou para os baldios ao lado da praça. Estendia-se ali um pedaço de

това другото нещо щеше да предизвика още една вечер със сладки приказки, какъв ценен извор на теми за дрънкане безкрай разкриваше тази разходка из столицата, как щеше да блесне пред приятелите си по чашка.

„Ей, приятелю, къде е това?“

„Там, на *Кампо Пекено*, след два часа“, каза мъжът, сочейки наляво. „Виждате ли онази улица? Това е *Авенида Фонтеш Перейра де Мело*. Хванете по нея до *Салданя*, голяма площад, който се намира там, и после продължете по една много широка улица, оградена с дървета, *Авенида Ресано Гарсия*, докато видите вдясно голяма арена, направена скоро за борбите с бикове. Стига се за половин час.“

Госпожа Мариана дръпна съпруга си за ръката.

„Рафаел, ами Ермелинда?“

„Ох, моме, имай търпение“, отвърна Рафаел, раздражено. „Братовчедка ти няма къде да иде, не бой се. Ще се разходим и после ще отидем да видим жената, не се тревожи.“

Когато приключи с храненето, семейство Лауреано се насочи спокойно в указаната посока. Разходката трая четиридесет минути, докато петимата не забелязаха една кръгла сграда в тухлен цвят, цялата в сводове и галерии, украсена с арабески, двойни небесносини куполи властваха над кулите в неомавритански стил, издигнат в центъра на пустеещото място – беше арената за борба с бикове. Там се събираше малка тълпа, включваща няколко жени от висшето общество със своите обемни рокли, натруфени шапки и парижки чадърчета, заобиколени от свита от приятелки и прислуга. Господин Рафаел разпита дали това там е *Кампо Пекено* и получи потвърждение. Пред него се издигаше арената за бикове. Приблужи се до касата и видя, че в ценоразписа най-евтините билети бяха на втори балкон – по двеста реала всеки, а най-скъпите бяха в ложите на първи балкон – по дванадесет хиляди реала. Почувства се объркан и попита един служител.

„Ей, приятел, как толкова пари, за гледане на фубоу?“

Служителят се засмя.

„Тук е само борба с бикове, човече. Топката е там.“

Служителят посочи към пустеещото място до арената. Там се простираше участък с

terra com dois grandes rectângulos desenhados no chão, que o homem identificou como sendo os campos de jogo. Um dos rectângulos, mesmo colado à praça de touros, mostrava-se vagamente nivelado, mas o outro estava cheio de covas e buracos. Ao que parece, havia sempre ali muitos jogos e as equipas que chegassem primeiro ocupavam o rectângulo mais nivelado. Os atrasados tinham de se contentar com o que se apresentava esburacado.

A família de Rio Maior aproximou-se do rectângulo em melhor estado e não teve de esperar muito para que surgissem novidades. Dois grupos de homens apareceram pouco depois no local, cada grupo transportando pelo baldio umas enormes traves de madeira, duas mais pequenas pregadas em paralelo e unidas por uma grande trave colocada perpendicularmente numa das pontas. Cruzaram o descampado até chegarem ao rectângulo mais liso.

“São os players do Real Gymnasio Club”, explicou um mirone ao senhor Rafael. “Vêm do Rego e trazem as balizas.”

“Rafael Laureano não percebeu a explicação, mas manteve-se calado, a observar. Os homens colocaram as traves em cada extremidade do rectângulo e, inesperadamente, começaram a tirar os casacos e as gravatas. Via-se que era gente de classe alta, pelo que o seu comportamento deixou a família de Rio Maior siderada. Depois de ficarem em tronco nu, tiraram os sapatos e, cúmulo dos cúmulo, começaram a baixar as calças. A senhora Mariana reprimiu um grito púdico, tapou os olhos e virou-se de costas enquanto os filhos e o marido se encontravam paralisados e de boca aberta, tinham dificuldade em acreditar no que viam, até que explodiram em gargalhadas. Aquela gente fina, tão cheia de pruridos e salamaleques, estava a despir-se em plena rua, e as damas que se encontravam na assistência limitavam-se a ocultar os olhos com os seus leques floridos. Os recém-chegados ficaram todos momentaneamente de cuecas até vestirem umas calças apertadas e curtas, como se fossem calças de cavaleiros com a bainha pelos joelhos. Colocaram sobre o tronco umas camisolas coloridas e calçaram umas meias altas e uns tamancos escuros. Um deles tirou uma bola castanha de um saco e foram todos a correr para dentro do rectângulo aos pontapés à bola. Instantes mais tarde apareceram de bicicleta outros homens que repetiram por detrás da segunda baliza o ritual de se despirem e vestirem, amontoando a roupa junto às traves antes de entrarem igualmente no terreno.

“É o Football Club Lisbonense”, anunciou o mirone, intimamente divertido com a

два големи нарисувани правоъгълника, който мъжът определи като игрищата. Един от правоъгълниците, залепен за площада на биковете, изглеждаше леко подравнен, но другият беше осеян с ями и дупки. Навярно там винаги е имало игри и отборите, които пристигаха първи, заемаха подравнения правоъгълник. Закъснелите трябваше да се задоволят с разрития.

Семейството от Рио Майор се приближи до по-свестния правоъгълник и не трябваше да чака дълго, за да изникне нещо ново. Малко по-късно на мястото се появиха две групи мъже, всяка носеше през необработения терен огромни дървени греди, две по-малки, успоредно заковани и събрани от една голяма греда, закрепена перпендикулярно към един от върховете им. Пресякоха полето, докато стигнат до по-равния правоъгълник.

„Това са players на *Реал Жимназио Клуб*“, обясни един зрител на господин Рафаел. „Идват от Рего и носят вратите.“

Рафаел Лауреано не разбра обяснението, но замълча и загледа. Мъжете поставиха гредите във всеки край на правоъгълника и неочаквано започнаха да свалят саката и вратовръзките си. Виждаше се, че са хора от висока класа, затова поведението им удиви семейството от Рио Майор. След като останаха голи до кръста, събуха обувките си и като капак на всичко, започнаха да си смъкват панталоните. Госпожа Мариана подтисна един свенлив писък, покри очи и се обърна с гръб, докато синовете ѝ и мъжът ѝ стояха вкаменени, с отворени уста – беше им трудно да повярват на това, което виждат, и после избухнаха в смях. Тези толкова префинени хора, преливащи от превземки и маниерни поздрави, се събличаха наред улицата, а дамите, които присъстваха, само прикриваха очи с цветните си ветрила. За момент всички от току-що пристигналите останаха по гащи, докато не си облякоха тесни и къси панталони, все едно бяха панталони за ездачи с ръб през коленете. Сложиха си цветни пуловери отгоре и обуха високи чорапи и черни саба. Един от тях измъкна кафява топка от една чанта и всички затичаха навътре в правоъгълника, подритвайки топката. Миг по-късно се появиха други мъже с колелета, които повториха ритуала на събличане и обличане зад втората врата и струпаха дрехите си до гредите, преди също да стъпят на терена.

„Това е *Футбол Клуб Лижбоненсе*“, обяви зяпачът, дълбоко развеселен от реакцията на селяните, които го слушаха.

reação dos parolos que o escutavam.

Estes gajos são muito bons, até agora só perderam uma única vez, há três anos, contra uma equipa de ingleses, e, mesmo assim apenas por um goal.

Agarrado às calças do pai, o pequeno Afonso reteve na memória o que se passou a seguir. Os dois grupos tinham camisolas de cores diferentes e desataram todos a correr loucamente pelo campo a dar pontapés na bola, perante o clamor excitado dos espectadores e a vigilância de um homem vestido com um elegante fato e gravata de tweed que corria entre eles a dar ordens.

“É o referee”, esclareceu o mesmo mirone.

As regras eram simples. Tornou-se claro aos visitantes de Rio Maior que só os dois homens que se encontravam nas balizas podiam pegar na bola com as mãos, todos os outros apenas estavam autorizados a dar pontapés. Havia alguns que eram muito loiros ou ruivos, tratava-se de ingleses misturados nas duas equipas. Por vezes zangavam-se todos, gritavam, gesticulavam, empurravam-se, o jogo parava, entravam espectadores no rectângulo para participarem na discussão, o sururu crescia para depois acalmar, os jogadores e o homem engravatado de fato de tweed empurravam toda a gente para fora do campo e logo tudo recomeçava. Uma vez por outra, a bola entrava numa baliza, ouvia-se uma grande gritaria e aplausos entre os espectadores e alguns dos jogadores saltavam de alegria e abraçavam-se efusivamente.

“Aquele pequenino é o Barley, um inglês muito bom”, indicou o mirone com entusiasmo, apontando para um homem que corria rápido pelas alas e que acabara de meter uma bola na baliza, sendo nesse instante cumprimentado por vários amigos. “Mas o que eu gosto mais é daquele magrinho ali, o Paiva Raposo. Sim senhor, aquilo é que é um player, um portento nos dribblings e nos kiques! O Barley e o Raposo estiveram os dois no team do Club Lisbonense que ganhou a primeira taça de football em Portugal, há dois anos, quando foram ao Porto derrotar o Football Club do Porto por 2-0. Até el-rei foi lá ver o match.”

Nessa tarde soalheira no Campo Pequeno, o Football Club Lisbonense venceu o Real Gymnasio Club Portuguez por 3-1, confirmando mais uma vez tratar-se da melhor equipa de

„Тези момчета са много добри, досега са губили един-единствен път, преди три години, от английски отбор и то само с един гол.“

Вкопчен в башините панталони, малкият Афонсо запази в паметта си по-нататъшната случка. Двете групи имаха различни на цвят пуловери и всички затичаха като луди по полето и подритваха топката пред развълнуваните викове на зрителите и под наблюдението на един мъж, в елегантен костюм и вратовръзка от туид, който бягаше между тях и даваше нареждания.

„Това е referee⁴“, поясни същият зяпач.

Правилата бяха прости. За посетителите от Рио Майор стана ясно, че само двамата мъже, които се намираха на вратите, можеха да хващат топката с ръце, на всички останали им беше позволено единствено да ритат. Имаше едни много руси или рижави, ставаше въпрос за англичани, смесени в двата отбора. Понякога всички се ядосваха, викаха, жестикулираха, бутаха се, играта спираше, в правоъгълника навлизаха зрители, за да участват в спора, глъчката нарастваше, а после утихваше, играчите и мъжът с вратовръзката и костюма от туид избутваха всички хора извън полето и веднага всичко започваше отново. От време на време топката влизаше във вратата, чуваха се оглушителна олелия и ръкопляскания сред зрителите, а някои от играчите скачаха от радост и се прегръщаха пламенно.

„Онзи малкият е Барли, англичанин, много добър.“, вметна зяпачът с ентузиазъм, сочейки към мъж, който бягаше бързо по фланговете, тъкмо бе вкарал топка във вратата и беше поздравяван от няколко приятели. „Но най харесвам ей онзи там, слабичкият, Пайва Рапозо. Точно така, това е истински player, умел в dribbling⁵ и kiques! И двамата, Барли и Рапозо, бяха от отбора на *Клуб Лижбоненсе*, който спечели първата купа по футбол в Португалия преди две години, когато отидоха в Порто да разгромят *Футбол Клуб до Порто* с 2:0. Дори кралят отишъл да гледа match⁶.“

Този слънчев следобед на *Кампо Пекено*, *Футбол Клуб Лижбоненсе* победи *Реал Жимназио Клуб Португеш* с 3:1, потвърждавайки още веднъж, че е най-добрият отбор по

4 Referee (англ.) – съдия. Б. пр.

5 Dribblings (англ.) – дриблиране: топката се подритва по посоката на придвижване. Б. пр.

6 Match (англ.) – мач, игра. Б. пр.

football existente em Portugal.

“Bem, vamos lá então à Ermelinda”, suspirou o senhor Rafael voltando as costas ao Campo Pequeno.

“É uma pena que isto vá acabar em breve”, comentou o mirone, em jeito de despedida, quando já a multidão dispersava.

“Então?”, admirou-se o pai de Afonso, olhando para trás. “Construíram aqui há quatro anos esta arena de touros e estão a dar ordens para se acabarem estes jogos. A rapaziada vai ficar sem campo.”

O homem deu meia-volta para se ir embora, mas o senhor Rafael lembrou-se de que tinha ainda uma pergunta para lhe fazer.

“Ó amigo”

O mirone voltou-se.

“Sirr:”

“Você já foi a Rio Maior?”

football⁷, в Португалия.

„Добре, да ходим вече към Ермелинда“, въздъхна господин Рафаел, загърбвайки *Кампо Пекено*.

„Жалко е, че ще приключи скоро“, отбеляза зяпачът, като за сбогуване, когато множеството се разпръскваше.

„Ами?“, удиви се бащата на Afonso и погледна назад.

„Преди четири години построиха тук тази арена за бикове и сега нареждат да се спрат тези игри. Момчетията ще останат без поле.“

Мъжът се завъртя, за да си тръгне, но господин Рафаел се сети, че има да му зададе още един въпрос.

„Ей, приятелю“

Зяпачът се обърна.

“Sirr⁸”

“Бил ли си в Рио Майор?”

7 Football (англ.) – футбол. Б. пр.

8 Sirr от sir (англ.) – господине. Б. пр.

II

Foi um parto duro, como se espera que sejam todos os partos, mas madame Michelle Chevallier tinha umas ancas estreitas e os rins não se cansaram de protestar quando sentiram que chegara a hora de dar à luz a criança. A parteira cortou o cordão umbilical, deu uma palmada no bebé e o choro fraco irrompeu pelo quarto, era quase um miar aflito. A avó limpou a criança em água previamente aquecida numa chaleira, cobriu-a com um xaile macio, saiu do quarto e, com um sorriso feliz mas os olhos cansados após a longa noite, exibiu-a ao pai e ao avô, que aguardavam à porta, excitados com os frágeis berros que tinham escutado havia momentos.

“É uma menina”, anunciou.

Foi na manhã de 2 de Outubro de 1891 que Paul Chevallier viu nascer a sua segunda filha. Horas mais tarde, enquanto a criança mamava no seio da mãe e sob os olhares embevecidos do pai, da pequena e excitada irmã Claudette e dos dois avós ainda vivos, ficou decidido que ela se chamaria Agnès, como a avó materna. Nos três anos seguintes nasceriam mais dois filhos, ambos rapazes, Gaston e François, perfazendo um total de quatro irmãos, número que os pais consideraram adequado e final, salvo imprevistos.

A família Chevallier vivia numa casa antiga situada na Rue du Palais Rihour, no meio de uma colorida fila de estreitos e pitorescos domicílios do século XVI e a um passo da imponente Grande Place de Lille. Cedo a pequena Agnès Chevallier começou a frequentar a loja do pai, uma casa de vinhos localizada na faustosa Vieille Bourse e chamada Château du Vin. Só por si, o facto de se ter uma loja na Vieille Bourse constituía indício forte de que se era alguém de posses, descrição que vagamente correspondia ao modo de vida de Paul. O pai de Agnès era um homem alto e magro, muito louro e com os malares salientes nas maçãs do rosto. Tinha terras perto de Reims, onde cultivava uvas para fazer champagne, cuja qualidade fez dele um enólogo prestigiado em Lille, embora o seu verdadeiro negócio fosse o comércio de vinhos. A sua loja, frequentemente transformada num escritório comercial, exportava para a Bélgica, a Holanda, a Grã-Bretanha e a Alemanha.

Tal como muitos habitantes da cidade, os Chevallier eram burgueses de origem

II

Беше тежко раждане, както се очаква да бъдат всички раждания, но мадам Мишел Шевалие имаше тесен ханш и бърбреците й неуморно протестираха, когато усетиха, че е настанал часът за раждане на детето. Акушерката отрязва пъпната връв, потупа бебето и слаб плач нахлу в стаята, беше почти като жално мяукане. Бабата изми детето с предварително загряна в чайник вода, покри го с мек шал, излезе от стаята и с радостна усмивка, но с уморени след дългата нощ очи, го показва на бащата и дядото, които чакаха на вратата, развълнувани от немошните викове, които бяха чули преди моменти.

„Момиче е“, обяви.

Сутринта на 2 октомври 1891 г., Пол Шевалие видя раждането на втората си дъщеря. Часове по-късно, докато детето сучеше от майчината гръд под разнежения поглед на баща си, на малката и развълнувана сестра Клодет и на двамата си все още живи баба и дядо, беше решено тя да се казва Агнес, като бабата по майчина линия. В следващите три години щяха да се родят още две деца, и двете момчета Гастон и Франсоа, които да допълнят сбора от четири деца, бройка, която родителите сметнаха за подходящ и краен, освен ако нямаше изненади.

Семейство Шевалие живееше в една стара къща, разположена на улица *Рю дю Пале Рийор*, по средата на една цветна редица живописни домове от XVI век и на една крачка от величествения дворец *Грон Плас де Лил*. Рано малката Агнес Шевалие започна да посещава винарския магазин на баща си, намиращ се във великолепната сграда *Вией Бурс* и наречен *Шато дю Ван*. Сам по себе си фактът, че имаше магазин във *Вией Бурс* беше признак, че е заможен човек – описание, което бегло съответстваше на начина на живот на Пол. Бащата на Агнес беше висок и слаб мъж, много рус и с изпъкнали скули на лицето. Имаше земи близо до Реймс, където отглеждаше грозде, за да прави шампанско, чието качество го беше превърнал в уважаван енолог в Лил, въпреки че истинското му поприще беше търговията с вино. Неговият магазин, често преобразяван в търговски кабинет, изнасяше за Белгия, Холандия, Великобритания и Германия.

Както много жители на града, семейство Шевалие беше от фламандската буржоазия

flamenga e não esqueciam esse facto. O nome original de família, Van der Elst, tinha sido vitimado pela intolerância francesa para com as tradições flamengas, levando um antepassado que se notabilizara em acções de cavalaria durante as guerras napoleónicas a decidir alterar o apelido para Chevallier. Essa é, de resto, a história de Lille, uma cidade originalmente belga, Rijssel, alvo de onze cercos e arrasada várias vezes em mil anos, colocada sucessivamente sob controlo flamengo, francês, austríaco e espanhol até ser definitivamente anexada pelos franceses no século xvi, com o tratado de Aix-la-Chapelle. Luís XIV conquistou a povoação em 1667, conferiu-lhe o estatuto de capital da Flandres francesa e chamou-lhe Lille, uma evolução da palavra L'isle, a ilha, uma vez que a cidade cresceu em torno de um castelo construído numa das ilhas do rio Deúle. O próprio edifício da Vieille Bourse fazia questão de lembrar o passado flamengo de Lille, mantendo quatro leões da Flandres orgulhosamente esculpidos na fachada. A imponência do edifício da Vieille Bourse era algo que não deixava de impressionar a pequena Agnès sempre que a mãe a levava a visitar o pai à loja de vinhos. A Vieillr Bourse erguia-se, majestosa, de um dos lados da praça central da cidade, exibindo fausto e opulência na sua arquitectura grandiosa, com as cariátides a ornarem as pilastras, as janelas ricamente decoradas à maneira do Renascimento flamengo, um sino dentro da vistosa e altiva coluna vermelho-tijolo que se erguia no topo central do telhado escuro. Embora parecesse um único edifício, a Vieille Bourse era, na verdade, constituída por vinte e quatro pequenas casas de comércio, uma das quais albergava Château du Vin.

Durante a infância, os quatro irmãos foram educados em casa. Todos eles eram bilíngues, falavam francês e flamengo. As conversas em família decorriam predominantemente em francês, mas o flamengo intrometia-se amiúde, com frequentes “goedemorgen” a serem trocados pela manhã, pedindo-se “gebak”, “melk” e “suiker” à mesa do pequeno-almoço e lançando-se “tot ziens” de despedida. As refeições cozinhadas por Michelle tinham a marca da cozinha flamenga, feita de carne de aves e de pratos gordurosos, como boudin e morcela com

и не забравяше този факт. Първоначалното име на рода, Ван дер Елст, било жертвано заради френската непоносимост към фламандските традиции, накарала един предшественик, който се е проявил в действията на кавалерията през Наполеоновите войни, да реши да смени фамилията си на Шевалие.

Това е накратко историята на Лил, един поначало белгийски град, Райсел, прицел на единадесет обсади и сриван няколко пъти за хиляда години, последователно под фламандско, френско, австрийско и испанско владичество, докато бил окончателно присвоен от французите през XVI век, с договора Екс-ла-Шапел. Луи XIV завладял населеното място през 1667г., отсъждайки му статут на столица на Френска Фландрия и го нарекъл Лил, видоизменената дума L'isle, островът, тъй като градът се бил разраснал около един замък, построен на един от островите на река Дул. Самата сграда *Вией Бурс* напомняше за фламандското минало на Лил, с четирите лъва на Фландрия, гордо изсечени върху фасадата. Внушителната сграда *Вией Бурс* беше нещо, което продължаваше да впечатлява малката Агнес винаги когато майка ѝ я водеше да посети баща си във винарския магазин. *Вией Бурс* се издигаше величествено в единия край на централния градски площад, излъчвайки разкош и разточителство с грандиозната си архитектура, с кариатиди, украсяващи пиластрите, с прозорци, богато обкичени във фламандски ренесансов стил и една камбана в дръзката и напета керемиденочервена колона, която се извисяваше от централния връх на тъмния покрив. Въпреки че изглеждаше като една единствена сграда, *Вией Бурс* всъщност бе съставена от двадесет и четири малки търговски постройки, една от които подслоняваше *Шато дю Ван*.

Докато бяха малки, четирите деца бяха обучавани у дома. Всички те бяха двуезични, говореха френски и фламандски. Разговорите вкъщи протичаха предимно на френски, но фламандският се вмъкваше често с постоянните goedemorgen⁹, разменяни сутрин, когато молеха за gebak¹⁰, melk¹¹ и suiker¹² на масата за закуска и пускаха tot ziens¹³ на раздяла. Ястията, приготвяни от Мишел, бяха белязани от фламандската кухня, основаваща се на птиче месо и мазни гозби като наденица и кървавица с ябълково пюре. Но любимите на

9 Goedemorgen! (хол.) – Добро утро! Б. пр.

10 Gebak (хол.) – печива. Б. пр.

11 Melk (хол.) – мляко. Б. пр.

12 Suiker (хол.) – захар. Б. пр.

13 Tot ziens! (хол.) – До скоро! Б. пр.

puré de maçã. Mas os favoritos da criançada eram o waterzoi; as doces gaufres e a marmelada com maroille, o popular queijo da região.

Agnès tinha duas grandes amigas. Uma era a irmã Claudette, um ano mais velha. Claudette era arisca e mandona, Agnès revelava-se mais meiga e conciliadora, embora na hora do aperto se mostrasse inesperadamente tesa e inflexível. As brincadeiras entre as duas terminavam numa invariável guerra de insultos, beliscões e arranhões. As palavras mais duras eram “t'es méchante”, “tu és má”, insulto que em geral desencadeava um rápido e doloroso contacto físico. A mãe aparecia a separá-las e obrigava-as a pedirem desculpa uma à outra. Como era orgulhosa, Agnès desculpava-se em flamengo, vomitando um cru “het spijt me echt!” com tal ferocidade que mais soava a novo insulto. Evitava sempre dar parte de frac a raramente chorava, apesar de a irmã ser fisicamente mais forte e, consequentemente, fazer prevalecer a sua vontade nestes confrontos.

Quando as brincadeiras com Claudette acabavam mal, Agnès ia ter com a sua segunda amiga, uma boneca de cartão e madeira à qual chamava Mignonne e de quem se tornou inseparável. Mignonne era uma boneca jumeau, oca por dentro e fabricada num molde, com olhos de vidro castanhos e uma cabeleira loira encaracolada, a cabeça encaixada num corpo composto e articulado, os membros a dobrarem-se nas junções, o que era uma novidade. Foi com Mignonne ao colo que Agnès aprendeu a tri cotar, e era sempre na sua companhia que ouvia a mãe contar histórias, na maior parte contos flamengos, como as lendas da batalha entre Lydéric e Phinaert, os míticos gigantes fundadores de Rijssel, e de Yan den Houtkapper, o lenhador que, segundo a tradição, fabricou um par de botas de madeira para Carlos Magno. Mas foi uma história comprovadamente verdadeira, a de Florence Nightingale, que mais capturou a imaginação da pequena, ao ponto de passar a dizer a toda a gente que ela e Mignonne iriam ser enfermeiras quando fossem grandes.

“Florence Nightingale?”, admirou-se uma vez madame Chenu, uma amiga da mãe, quando a ouviu citar a sua heroína. “Ora ora, se gosta tanto de ajudar os outros, a menina devia era seguir os passos do grande herói de Lille.”

“Lydéric?”, interrogou-se Agnès, hesitante.

дечурлигата бяха waterzoi¹⁴, сладките гофрети, и мармаладът от maroille, известното местно сирене.

Агнес имаше две големи приятелки. Едната беше сестра й Клодет, с една година по-голяма от нея. Клодет беше груба и командарка, Агнес се проявяваше като по-мека и стговорчива, въпреки че в труден момент се оказваше изненадващо корава и неотстъпчива. Игрите между двете завършваха с неизменна война на обиди, щипане и драскане. Най-тежките думи бяха “t'es méchante”, „ти си лоша“, обида, която като цяло предизвикваше бърз и болезнен физически контакт. Майка им се появяваше, за да ги раздели, и ги заставяше да поискат извинение една от друга. Понеже беше горделива, Агнес се извиняваше на фламандски, изплювайки едно грубо het spijt me echt!¹⁵ с такава ярост, че звучеше повече като нова обида. Винаги избягваше да показва слабост и рядко плачеше, макар че сестра й беше по-силна физически и надвиваше в тези сблъсъци.

Когато игрите с Клодет приключваха зле, Агнес отиваше при втората си приятелка, една кукла от картон и дърво, която наричаше Миньон и с която станаха неразделни. Миньон беше кукла jumeau¹⁶ кука отвътре и направена по калъп, с кафяви стъклени очи и къдрава руса перука, главата й вградена в едно тяло от части и сглобки, крайниците се стъваха на свързките, което беше новост. Именно с Миньон в скута Агнес се научи да плете и все в нейната компания слушаше майка си да разказва истории, в по-голямата си част фламандски приказки, като легендите за битката между Лидерик и Финаер, митичните великани основатели на Райсел и за Ян ден Хауткапер, дървар, който според преданието издялал един чифт дървени ботуши за Карл Велики. Но имаше една доказано истинска история, тази за Флорънс Найтингейл, която най-вече завладя въображението на малката – дотам, че да започне да разправя на всички, че тя и Миньон ще станат медицински сестри, когато пораснат.

„Флорънс Найтингейл?“, учуди се веднъж мадам Шеню, приятелка на майка й, когато я чу да цитира своята героиня. „Вижте, вижте, щом толкова обичате да помагате на другите, трябва да следвате стъпките на големия герой на Лил.“

„Лидерик ли?“, попита Агнес колебливо.

14 Waterzoi – фламандска традиционна супа. Б. пр.

15 Het spijt me echt! (хол.) – Много съжалявам! Б. пр.

16 Jumeau (фр.) – произведена във френска компания за кукли. Б. пр.

Madame Chenu riu-se.

“Lydéric? Não, ma petite, esse já lá vai. Estou a falar do nosso Pasteur, o grande Pasteur, que Deus o tenha. Esse, sim, é um exemplo, deve ser imitado.”

Foi a primeira vez que Agnès ouviu falar no recentemente falecido herói da cidade. Louis Pasteur era oriundo da região e foi em Lille que desenvolveu as investigações que o tornariam célebre. Descobriu o papel dos microorganismos na fermentação e desenvolveu a pasteurização para combater esse processo. Mais importante, inventou as vacinas e demonstrou a importância da higiene nos hospitais como modo de controlar a alta taxa de mortalidade entre os doentes internados. Todo esse trabalho, desenvolvido sobretudo na década anterior, atraiu uma enorme atenção sobre este cientista francês, tornando-o o mais famoso filho de Lille e o orgulho da cidade.

Com a medicina vagamente em mente, Agnès começou aos nove anos a frequentar o liceu católico para raparigas. Magra como um palito, um sorriso luminoso e os traços do rosto bem desenhados, a pequena depressa se fundiu na multidão homogénea de meninas com batas. No primeiro dia levou Mignonne para as aulas, mas a professora, uma freira austera e ríspida, depressa lhe tornou claro que não apreciava a ideia. A meio de uma lição, a irmã Pezard calou-se bruscamente e aproximou-se da carteira de Agnès com ar severo.

“O que é isto?”, perguntou a freira, pegando na boneca.

“É Mignonne, soeur”, informou-a Agnès com timidez. “É a minha amiga.”

A professora ignorou a resposta.

“Não se admitem aqui bonecas. A menina já tem idade para se deixar de criancices.” Deu meia-volta e regressou para a sua secretária com Mignonne na mão. “Venha buscar a boneca quando as aulas terminarem, e, atenção, não a quero voltar a ver por cá”.

Agnès ganhou um medo terrível a soeur Pezard, mas o incidente serviu para lhe fazer perceber que a infância teria de ficar à porta do liceu. As brincadeiras e conversas com a boneca de cartão e madeira foram assim reservadas para a noite, em particular para os instantes antes de adormecer. Agnès deixou naturalmente de acreditar que Mignonne a ouvia, embora permanecesse afeiçoada à boneca e falasse com ela como quem escreve num diário, era uma maneira de fazer o balanço do dia e estruturar verbalmente o que aprendera e tudo o que vira. A

Мадам Шеню се засмя.

„Лидерик? Не, ma petite¹⁷, този вече е минало. Говоря за нашия Пастьор, великия Пастьор, Бог да го прости. Да, той е пример, на който трябва да се подражава.“

За пръв път Агнес чу за наскоро починалия герой на града. Луи Пастьор бил роден в областта и точно в Лил развил изследванията, които го направили известен. Открил ролята на микроорганизмите във ферментацията и развил пастьоризацията, за да преодолее този процес. Най-важното – измислил ваксините и онагледил значението на хигиената в болниците, като начин да се ограничи високата смъртност между лежащо болните. Целият този труд, развит най-вече в миналия век, привлякъл огромно внимание върху френския учен, което го превърнало в най-известния син на Лил и гордостта на града.

Със смътната идея за медицина наум, на девет години Агнес постъпи в католическото девическо училище. Слаба като клечка, със сияйна усмивка и правилни черти на лицето, малката бързо се сля с еднородната тълпа от момичета с престилки. Първия ден занесе Миньон в часовете, но учителката, строга и сопната монахиня, бързо ѝ изясни, че не одобрява идеята. По средата на един урок сестра Пезар замълча рязко и се приближи до чина на Агнес със суров вид.

„Какво е това?“, попита монахинята, взимайки куклата.

„Това е Миньон, soeur¹⁸“, уведоми я Агнес плахо. „Приятелка ми е.“

Учителката пренебрегна отговора.

„Тук куклите не са позволени. Вече сте достатъчно голяма, за да престанете с детинщините.“ Обърна се и се върна на катедрата си с Миньон в ръка. „Елате да вземете куклата след края на часовете и внимавайте, не искам повече да я виждам тук.“

Агнес набра ужасен страх от soeur Пезар, но инцидентът ѝ послужи да разбере, че детството трябва да остане пред прага на училището. Така игрите и разговорите с куклата от картон и дърво бяха запазени за нощта, по-точно за миговете, преди да заспи.

Агнес спря да вярва естествено, че Миньон я чува, въпреки че остана привързана към куклата и говореше с нея като някой, който води дневник – това беше начин да направи равносметка на деня и да подреди словом каквото е научила и всичко, което е видяла. Втората дъщеря на съпрузите Шевалие стана прекрасна, приличаше повече на

17 Ma petite (фр.) – малка моя. Б. пр.

18 Soeur (фр.) – сестра. Б. пр.

segunda filha do casal Chevallier cresceu viçosa, mais parecida com a avó paterna, já falecida, do que com a mãe, os cabelos aloirados a acastanharem em caracóis vistosos, os olhos de um verdevivo e intenso, talvez uma mistura do azul do pai com o castanho da mãe.

Foi nesta idade que Agnès guardou a sua mais extraordinária e mágica memória de infância. O pai adorava falar de Paris, e em particular de uma torre gigantesca que para lá tinha sido construída, tema frequente das conversas no Château du Vin. Os clientes da loja que tinham assistido à inauguração da torre, dois anos antes do nascimento de Agnès, dividiam-se quanto à importância daquela obra e expunham os seus argumentos em intensas e acaloradas discussões. Sentada num canto da loja, Agnès ouvia-os em silêncio, mas com atenção. Uns diziam que era um monstro, uma chaminé de ferro, um disparate sem igual, um insulto à arquitetura de Paris, até uma ameaça à segurança das pessoas, as leis da gravidade tornavam evidente que tal tumor metálico iria inevitavelmente tombar. O alfaiate Aubier afirmava mesmo, sarcástico, que o sítio onde mais gostava de estar quando visitava Paris era na torre, justamente porque era esse o único local da cidade onde não teria de a ver. Em boa verdade, este dito espirituoso não era da sua autoria, Aubier tinha lido uma coisa do género num jornal, atribuída a Guy de Maupassant, mas nas conversas com os amigos a frase produzia bom efeito e ele não se importava de a fazer passar por sua.

Outros clientes, porém, gabavam com entusiasmo a monumentalidade e engenhosidade da obra, que consideravam a prova de que a engenharia francesa era a melhor do mundo. A torre foi apresentada ao público na Exposição Universal de 1889, constituindo um tributo à industrialização da França e um marco para assinalar o centenário da Revolução Francesa, ao mesmo tempo que gerava um aceso debate público nos jornais e suscitava acérrima oposição de arquitectos e artistas. Em bom rigor, a obra era tão polémica que todos a queriam ver. Paul Chevallier, como qualquer francês que se prezasse, acompanhou o debate à distância mas não pôde na altura visitar a Exposição e ver a célebre torre para julgar por si mesmo. Só mais tarde teve oportunidade de o fazer, durante as várias viagens a Paris a que os compromissos profissionais o obrigavam para comercializar a produção vinícola. Ia sempre sozinho e, no regresso, não se coíbia de louvar em casa a grandiosidade da obra.

вече покойната баба по бащина линия, отколкото на майка си, русите ѝ коси – вече в разкошни кестеняви къдрици, очите ѝ в ярък и наситен зелен цвят, навярно смесица между сините на баща ѝ и кафявите на майка ѝ.

От тази възраст Агнес пазеше своя най-необикновен и вълшебен детски спомен. Баща ѝ обожаваше да говори за Париж и по-точно за една огромна кула, която била построена там, честа тема за разговори в *Шато дю Ван*. Клиентите на магазина, които присъствали на откриването на кулата, две години преди раждането на Агнес, се разделяха в мнението си за важността на тази творба и излагаха доводите си в напрегнати и разгорещени спорове. Седнала в един ъгъл на магазина, Агнес ги слушаше тихо, но внимателно. Едни казваха, че било чудовище, железен комин, неподобна глупост, обида към архитектурата на Париж, дори заплаха за сигурността на хората, според законите на гравитацията било очевидно, че този метален тумор неизбежно ще се сгромоляса. Шивачът Обие дори твърдеше саркастично, че когато посещавал Париж, най-много желал да бъде на кулата просто защото това било единственото място в града, откъдето нямало да я вижда. Всъщност той не бе автор на това духовито изказване – Обие беше прочел нещо от този род в един вестник, приписано на Ги дьо Мопасан, но в разговори с приятели фразата предизвикваше добър ефект и той не се притесняваше да я обяви за своя.

Други клиенти обаче хвалеха ентузиазирано внушителността и новаторството на творбата, която според тях доказваше, че френските инженери са най-добрите в света. Кулата беше представена на публиката на Световното изложение през 1889 г. и представляваше принос към индустриализацията на Франция и емблема на стогодишнината от Френската революция, а в същото време пораждаше разпален публичен дебат във вестниците и предизвикваше упорито противопоставяне на архитекти и художници. Строго погледнато, творбата беше толкова полемична, че всички искаха да я видят. Пол Шевалие, като всеки себеуважаващ се французин, следеше отдалече дебата, но навремето не можа да посети Изложението и да види прочутата кула, за да отсъди сам за себе си. Едва по-късно има възможност да го направи, по време на няколкото пътувания до Париж, които му налагаха служебните дела по продажбата на винарската продукция. Винаги ходеше сам и щом се върнеше къщи, не спираше да възхвалява величието на

Por decisão de Luís Napoleão, a França acolhia uma grande exposição universal todas as décadas, com intervalos que não podiam exceder os doze anos, de modo que o certame seguinte em Paris ficou marcado para 1900. Numa manhã da Primavera desse ano, ao pequeno-almoço, e por entre dois croissants, Paul Chevallier fez perante a família um anúncio solene.

“Está decidido”, disse. “Este ano vamos à Exposição Universal de Paris.”

Foi uma excitação lá em casa. Muitas das colegas de Agnès no liceu iriam de propósito a Paris com os pais para visitarem a Exposição, e os que não tinham planos para tal mostravam-se desesperados ante a perspectiva de perderem o grande acontecimento do ano. Os filhos de Paul passaram semanas a falar do assunto, pedindo, implorando, ameaçando, até chorando, quando finalmente conseguiram naquela manhã arrancar do pai o compromisso de que iriam à Exposição. Não é que Paul e Michelle fizessem um grande sacrifício, na verdade sentiam-se ambos igualmente ansiosos por visitar Paris e participar no grande evento, todos os seus amigos lá iriam e era impensável que os Chevallier ficassem para trás.

A família chegou à Gare du Nord num final de manhã de Maio. Os seis apanharam um coche com destino ao hotel, no centro da cidade. Mal o coche começou a andar, atingiram uma lomba e viram a silhueta esguia da Torre Eiffel erguer-se no horizonte, um “oh” excitado e admirativo reverberou entre as crianças, já tinham visto a imagem da polémica torre nos jornais e em postais da Exposição de 1889, mas vê-la assim ao vivo era coisa única e de admirar, que construção tão extraordinária e maravilhosa, tudo ferro e engenho, o verdadeiro triunfo da indústria. Na planície parisiense apenas o vulto branco do Sacré Coeur parecia desafiar aquele gigante de ferro, mas a catedral de Deus perdia na comparação com a basílica de Eiffel, sem dúvida era esta torre um indício da arrogância do homem no seu crescimento para os domínios celestes, o sinal inequívoco da superioridade da ciência sobre a superstição, a prova final do domínio da luz sobre as trevas obscurantistas.

“Tem trezentos metros de altura”, comentou orgulhosamente o cocheiro. “É a mais alta

творбата.

По решение на Луи Наполеон Франция беше домакин на голямо световно изложение всяко десетилетие, с отстояние от максимум дванадесет години, и така следващото мероприятие в Париж беше насрочено за 1900 г. Една пролетна утрин през същата година, на закуска, между два кроасана Пол Шевалие направи тържествено съобщение пред семейството.

„Решено е“, каза. „Тази година отиваме на Световното изложение в Париж.“

У тях настана голямо въодушевление. Много от съученичките на Агнес в лиця щяха да отидат в Париж с родителите си, специално за да посетят Изложението, а тези, които нямаха такива планове, изглеждаха отчаяни от перспективата да изпуснат сензацията на годината. Децата на Пол прекараха седмици в разговори за това, в молби, призови, заплахи и дори рев, докато накрая, онази сутрин, успеят да изтръгнат от баща си обещанието, че ще отидат на Изложението. Не че това беше голяма жертва от страна на Пол и Мишел, всъщност и двамата еднакво нямаха търпение да посетят Париж и да участват в голямото събитие, всичките им приятели щяха да отидат там и беше немислимо Шевалие да останат по-назад.

Семейството пристигна на гарата *Гар дю Нор* в един късен майски предиобед. Шестимата хванаха една карета за хотела в центъра на града. Каретата тъкмо потегли и стигнаха до един хълм, видяха снажния силует на *Айфеловата кула* да се извисява на хоризонта, едно „о“ от въодушевление и възхищение се отекна между децата – вече бяха виждали изображение на спорната кула във вестници и по пощенски картички от Изложението през 1889 г., но така на живо беше нещо неповторимо и възхитително, каква необикновена и превъзходна конструкция, само желязо и механика, истински триумф на промишлеността. В парижката равнина изглежда само бялата фигура на *Сакре Кьор* предизвикваше този железен великан, но Божията катедрала губеше съревнованието с Айфеловата базилика, без съмнение тази кула беше признак на самонадеяността на човека в издигането му до небесните простори, непогрешим знак за превъзходството на науката над суеверието, последно доказателство за надмощието на просветлението над мракобесническата тъма.

„Висока е триста метра“, отбеляза гордо кочияшът.

construção do mundo, maior do que as pirâmides do Egipto.”

Foram instalar-se no Hotel Scribe e, sem perderem tempo, apanharam em Châtelet o chemin de fer metropolitain em direcção à Place d'Italie, tudo numa grande excitação, não imaginavam ser possível andar num comboio por baixo da terra, que maravilha, que prodígio, na Place d'Italie apanharam outro metropolitain e foram dar à Place du Trocadéro, a estação da Exposição Universal, dirigiram-se ali a um dos guichets de acesso ao recinto e Paul puxou da carteira.

“Quanto são seis bilhetes?”

“Como já é meio-dia, é um franco por pessoa”, indicou o recepcionista.

“Ah é? E se tivéssemos chegado mais cedo?”

“Até às dez da manhã são dois francos por pessoa, msieu. Depois das dez passa a um franco.”

Uma enorme multidão enchia o Trocadéro, tornando difícil a circulação. Os Chevallier entraram no recinto e deram imediatamente de caras com o exótico pavilhão de Madagáscar, um grupo de homens com chapéus de palha e capas às riscas a cantar alegres canções malgaches num palco sobre o passeio, uma multidão em redor a apreciar o espectáculo de som e festa, viam-se camelots a venderem postais, elegantes senhoras com vistosas sombrinhas, cavalheiros de bengala e cartola, crianças vestidas como adultos, um mar de gente aqui e ali, vagueando, fluindo tudo num imenso bulício, era a belle époque em todo o seu esplendor.

“Vamos ver, pai, vamos ver”, implorou Agnès aos pulos, apontando para os animados músicos malgaches.

Claudette fez coro.

“On va?”

Mas Paul, previamente aconselhado pelos amigos a não perder a cabeça com a primeira atracção que lhe aparecesse pela frente e preocupado em gerir o tempo, abanou a cabeça.

„Това е най-високата конструкция в света, по-голяма от пирамидите в Египет.“

Отидоха да се настанят в хотел *Скриб* и без да губят време от *Шатле* хванаха chemin de fer metropolitain¹⁹ в посока площад *Плас д’Итали*, всички, обхванати от голямо въодушевление, не си представяха как може да се возят във влак под земята, какво чудо, каква магия, на *Плас д’Итали* хванаха друг metropolitain²⁰ и отидоха на площад *Плас дю Трокадеро*, станцията на Световното изложение, там се насочиха към едно от guichets²¹ за достъп до заграждението и Пол извади портфейла си.

„Колко са шест билета?“

„Понеже вече е обяд, е по един франк на човек“, посочи касиерът.

„А, така ли? А ако бяхме дошли по-рано?“

„До десет сутринта са по два франка на човек, msieu²². След десет стават по един франк.“

Огромна навалица изпълваше *Трокадеро* и това затрудняваше придвижването.

Семейство Шевалие влезе в заграждението и веднага се натъкна на екзотичния павилион на Мадагаскар, група мъже със сламени шапки и наметала на ивици пееха весели малгашки песни на една сцена над пътеката, тълпа наоколо се наслаждаваше на празничния звуков спектакъл, виждаха се camelots²³ да продават пощенски картички, елегантни дами с пъстри чадърчета, господа с бастуни и цилиндри, деца, облечени като възрастни, море от хора, додето поглед стига, всичко се сливаше в огромна глъчка, изобщо belle époque²⁴, в пълния ѝ блясък.

„Да идем да видим, татко, да идем да видим“, помоли Агнес, подскачайки и сочейки към чевръстите малгашки музиканти.

Клодет пригласи.

“On va?”²⁵

Но Пол, предварително посъветван от приятелите си да не си загуби ума по първата атракция, която му излезе насреща, и загрижен да следи времето, поклати глава.

19 Chemin de fer metropolitain (фр.) – метровлак на Френската железопътна компания. Б. пр.

20 Metropolitain (фр.) – метровлак. Б. пр.

21 Guichets (фр.) – гишета. Б. пр.

22 Msieu (фр.) – господине. Б. пр.

23 Camelots (фр.) – амбулантни търговци. Б. пр.

24 Belle époque (фр.) – хубава епоха. Б. пр.

25 On va? (фр.) – Да вървим? Б. пр.

“Agora não, meninas. Vamos primeiro dar uma volta e só depois é que escolhemos o que iremos assistir.”

“Mas eu quero ouvir aquela música.”, insistiu Agnès. “É divertida.”

“Depois, filha, depois.”

Os seis penetraram no parque do Trocadéro e deram com a exposição colonial e a sua miscelânea de estilos arquitectónicos, colunas do antigo Egipto, pagodes de Brama, telhados revirados do Japão, cúpulas árabes, casas de bambu, palhotas, tendas, medinas, tudo povoado de povos indígenas que enchem a praça com um colorido exotismo, eram beduínos, chineses, bosquímanos, índios, bantus, sikhs, mongóis, melanésios. Desceram o parque pelo corredor direito, à esquerda um lago a cair em degraus com uma cascata geométrica, à direita as colónias francesas, Martinica, Guadalupe, Guiana, Reunião, Tonquim, do outro lado do lago as colónias estrangeiras, a Ásia russa, o Transval, as colónias portuguesas, as Índias holandesas, nada disto interessava, eram outros impérios, a não ser talvez aquele estranho edifício na esquina, “c'est quoi ça?”, é uma réplica do templo javanês de Tchandi-Sari entalado entre duas casas dos planaltos de Samatra. Mantiveram-se no corredor das colónias francesas e deram, à direita, com a porta de uma casa de Tunes, depois surgiram as construções do oásis de Tozeur, pórticos da mesquita de Sidi-Mahrès, o minarete da mesquita de Barbier, um café de Sidi-bu-Said, ruínas de souks, é a Tunísia, “c'est pas rigolo?”, à direita o palácio da Argélia, um edifício esbranquiçado e ornado com frisos e cantarias de azulejos, ao lado a velha Argel com a sua pitoresca casbah, terraços abertos, cúpulas e minaretes coroados com crescentes islâmicos, um restaurante de couscous lá dentro, raparigas de Ouled-Nails a atraírem uma embasbacada multidão com a sua atrevida dança do sabre, “uh la la!”, do outro lado encontravam-se as colónias inglesas, não interessava.

Agnès mostrava-se estupefacta com a variedade cultural que se espalhava em redor. Tudo lhe parecia estranho, exótico, quase mágico, exuberante de diversidade, tão diferente do que estava habituada a ver, e olhava para o pai como fonte de respostas para as múltiplas

„Не сега, момичета. Първо ще обиколим и едва тогава ще изберем на кое да присъстваме.“

„Но аз искам да чуя тази музика.“, настоя Агнес. „Забавна е.“

„После, дъще, после.“

Шестимата навлязоха в парка *Трокадеро* и видяха колониалната изложба и нейната смесица от архитектурни стилове, колони от Древен Египет, пагоди на Брама, извити покриви от Япония, арабски куполи, къщи от бамбук, сламени колиби, шатри, крепости, всичко това населено с туземни народи, които изпълваха площада с цветна екзотика – бедуини, китайци, бушмени, индианци, банту, сикхи, монголи, меланезийци. Слязоха през парка по десния коридор, вляво едно езеро се стичаше на етажи в геометричен водопад, вдясно френските колонии Мартиника, Гваделупа, Гвиана, Реюнион, Тонкин, от другата страна на езерото чуждите колонии – Руска Азия, Трансваал, португалските колонии, Холандските Индии, нищо интересно, това бяха други империи, освен може би онази странна сграда на ъгъла, “c'est quoi ça?”²⁶, това е копие на яванския храм *Чанди-Сари*, приклучен между две къщи от платата в Суматра. Останаха в коридора на френските колонии и забелязаха вдясно вратата на тунизийска къща, после изникнаха и постройките от оазиса *Тозьор*, портата на джамията *Сиди-Махрес*, минарето на джамията *Барбиер*, едно кафене от Сиди-бу-Саид, улички в *souks*²⁷, това е Тунис, “c'est pas rigolo?”²⁸, вдясно дворецът в Алжир, белосана сграда, украсена с фризове и дялани камъни, покрити с азулежо²⁹, отстрани древен Алжир с живописна *casbah*³⁰, отворени тераси, куполи, минарета, короновани с ислямски полумесеци, ресторант за *couscous*³¹ вътре, момичета от улед наил³² привличаха удивена тълпа със своя дързък танц със саби, „олеле“, от другата страна се намираха английските колонии, нищо интересно.

Агнес изглеждаше изумена от културното многообразие, което се простираше наоколо. Всичко ѝ се струваше странно, екзотично, почти вълшебно, пишно разнообразно, толкова различно от това, което беше свикнала да вижда, и виждаше в баща си извор на

26 C'est quoi ça? (фр.) – Какво е това? Б. пр.

27 Souks (фр.) – търговски пространства и открити пазари в Западна Азия и Северна Африка, сукове. Б. пр.

28 C'est pas rigolo? (фр.) – Не е ли забавно? Б. пр.

29 Азулежо (порт.) – керамични плочки с изображения най-често в синьо и бяло, които се използват за външна облицовка, подредени като мозайка. Б. пр.

30 Casbah (фр.) – арабски вид крепост, казба. Б. пр.

31 Couscous (фр.) – северноафриканско ястие, кускус. Б. пр.

32 Улед наил – племе в Алжир. Б. пр.

dúvidas que a assaltavam.

“Mas, papá, por que é que eles têm a pele escura?”

“É por causa do sol, filha.”

A menina olhou para a brancura marmórea do seu braço, a pele exibia um tom claro de leite, alvo e suave como marfim.

“Mas eu também apanho sol e sou clarinha.”

“É que eles, lá na sua terra, apanham muito mais sol do que nós, são meses e meses de sol, sem quase verem nuvens.”

Agnès fez um olhar céptico.

“Meses de sol? Então não têm Inverno?”

“Parece que não. O monsieur Dongot, aquele gorducho que às vezes vai lá à loja para comprar umas remessas para Hué, o do bigode, sabes? Pois ele anda pelas Indochinas e contou-me que nos trópicos nunca usam casaco e que a água da praia é tão quente que parece que foi aquecida numa chaleira.”

Agnès ficou alguns minutos a mirar as figuras exóticas que se moviam em torno de si, imaginando-as num mundo de sol e águas escaldantes, um mundo onde não eram precisos casacos e as pessoas se tornavam escuras com o calor. Era difícil acreditar em tal, mas se o pai o dizia...

A figura dominante da Torre Eiffel impôs-se finalmente sobre o parque do Trocadéro. Os Chevallier admiraram aquele monumento em ferro que os atraía do outro lado do rio como se fosse um íman, um magneto fascinante, imponente, poderoso, gigantesco. Cruzaram a Pont d'Iena, alargada especialmente para a Exposição, e, por entre dois trinck-hall, entraram no Champ-de-Mars, o colosso metálico rasgando o céu diante de si, o espaço em redor ocupado por vistosos edifícios de ferro e vidro, à direita o Cinéorama e o Palais de la Femme, atrás destes o Palais de l'Optique, à esquerda o Crédit Lyonnais, o quiosque dos tabacs étrangers, o exótico Panorama du Tour du Monde com a sua rica e complexa fachada dominada por um pagode japonês, um minarete turco e uma torre de Angkor, dançarinas cambojanas a a traírem

отговори за многобройните съмнения, които я връхлитаха.

„Но, рапá,³³ защо кожата им е тъмна?“

„Заради слънцето, дъще“

Момичето погледна към мраморната белота на своята ръка, кожата ѝ беше със светъл нюанс на мляко, бледа и нежна като слонова кост.

„Но мен също ме хваща слънцето, а съм беличка“

„Тях там, по техните земи слънцето ги хваща много повече, отколкото нас – там дълги месеци грее слънце, почти не виждат облак.“

Агнес погледна скептично.

„Месеци слънце? Значи там няма зима?“

„Май няма. Monsieur³⁴ Донго, онзи шишко, който понякога идва в магазина, за да купи някакви калемии за Хюе, онзи мустакатият, нали знаеш? Ами той е ходил в Индокитай и ми разказа, че в тропиците никога не носели палто, а и водата на плажа била толкова топла, сякаш загреяна в чайник.“

Агнес постоа няколко минути да наблюдава екзотичните фигури, които се движеха около нея, и си ги представяше в свят на слънце и вряла вода, в свят, където не бяха нужни палта и хората потъмняваха от жегата.

Беше трудно да повярва, но щом баща ѝ го казваше...

Властната фигура на *Айфеловата кула* най-накрая се надвеси над парка *Трокадеро*. Семейство Шевалие се възхити на този железен паметник от другата страна на реката, който ги привличаше все едно беше магнит – заслепителен, забележителен, мощен, грамаден. Пресякоха моста *Пон д'Йена*, разширен специално за Изложението, и между два trinck-hall³⁵ излязоха на *Марсово поле*, металният колос раздираше небето пред тях, пространството наоколо беше пълно с великолепни сгради от желязо и стъкло, вдясно *Синеорама*³⁶, дворецът *Пале де ла Фам*, зад тях дворецът *Пале де л'Оптике*, вдясно банката *Креди Лионез*, павилион за tabacs étrangers³⁷, екзотичната сграда *Панорама дю Тур дю Монде*, с пицната ѝ сложна фасада, завършена с японска пагода, турско минаре и кула

33 Рапá (фр.) – татко. Б. пр.

34 Monsieur (фр.) – господин. Б. пр.

35 Trinck-hall (нем.) – кафене в ориенталски стил. Б. пр.

36 Синеорама – симулирано летене с балон с панорамни, движещи се изображения. Б. пр.

37 Tabacs étrangers (фр.) – вносен тютюн. Б. пр.

mirones frente à porta principal, ao lado o pequeno chalet de madeira do Club Alpin e a seguir o Palais du Costume. Por baixo da Torre Eiffel estendia-se um jardim geométrico francês, com dois kiosques à la musique a executarem ruidosas marchas militares, e de ambos os lados desenhavam-se pequenos lagos sinuosos integrados num harmonioso jardim paisagístico inglês, muita relva entre rochas, lombas e rica vegetação tropical, fetos arborescentes, palmeiras de estipes esguias, arbustos viçosos, caminhos a serpentear pela verdura, pontes sobre a água, nenúfares a deslizarem suavemente à superfície, serenos, delicados.

Os Chevallier foram almoçar uns crêpes au fromage et jambon ao restaurante entre o Palais du Costume e o edifício dos Postes et Télégraphes, com vista para o lago e para a Torre Eiffel.

“Papá, o que é que monsieur Dongot diz das pessoas que ele para lá viu?”, quis saber Agnès enquanto saboreava o queijo derretido dentro do crepe.

“Que viu onde? Na Indochina?”

“Sim.”

“Ele diz que são uns selvagens, uns primitivos, parecem uns chineses escuros e só comem arroz.”

“São simpáticos?”

“O monsieur Dongot dá a impressão de não gostar deles”. Piscou o olho. “Mas isso não quer dizer nada, eles, provavelmente, também não gostam do monsieur Dongot.”

Apanharam depois um pequeno e simpático comboio que circulava pelo perímetro da Exposição e, confortavelmente instalados nos bancos das alegres carruagens, admiraram a espantosa torre, de perto era sem dúvida maior e mais imponente do que parecia à distância ou nas ilustrações e postais. Seguiram pelo Quai d'Orsay para apreciarem os palácios e pavilhões ao longo do Sena, estavam ali as representações internacionais, o Reino Unido, a Espanha, os Estados Unidos, a Grécia, Portugal, a Áustria, e ainda as pequenas delícias, coisas mignonnes como a Maison du Rire, o Grand Guignol, a Roulotte, a Chanson Française, os Tableaux

от Анкор, камбоджански танцьорки привличаха зрители пред главния вход, отстрани малката дървена chalet³⁸ на Клуб Алтин, а след това и дворецът Пале дю Костюм. Под Айфеловата кула се простираше френска геометрична градина, с два kiosques à la musique³⁹, които изпълняваха шумни военни маршове, а от двете им страни се очертаваха малки виетци се езера, поместени в английска хармонична пейзажна градина в пълен покой, буйна трева измежду скали, възвишения и богата тропична растителност, дървовидни папрати, палми със стройни стилове, гъсти храсти, алеи, криволичещи между зеленината, мостове над водата, водни лилии, които се носеха леко по повърхността, спокойни, нежни.

Семейство Шевалие отиде на обядва crêpes au fromage et jambon⁴⁰ в ресторанта между двореца Пале дю Костюм и сградата на Пост и Телеграф, с гледка към езерото и Айфеловата кула.

„Papá, какво казва monsieur Донго за хората, които е виждал там?“, поиска да разбере Агнес, докато вкусваше разтопеното сирене вътре в палачинката.

„Който е видял къде, в Индокитай ли?“

„Да.“

„Казва, че са диваци, примитивни, изглеждат като тъмни китайци, които само ядат ориз.“

„Приятни ли са?“

„Monsieur Донго създава впечатление, че не ги харесва.“ Намигна с око.

„Но това не значи нищо, те вероятно също не харесват monsieur Донго.“

Хванаха след това малкия и приятен влак, който обикаляше в периметъра на Изложението, настаниха се удобно на седалките на веселите вагони и се възхитиха на удивителната кула, без съмнение отблизо бе по-голяма и по-внушителна отколкото изглеждаше от разстояние или на илюстрациите и пощенските картички. Продължиха по улица Ке д'Орсе, за да се насладят на дворците и павилионите по протежението на Сена, там бяха световните представителства, Обединеното кралство, Испания, Съединените щати, Гърция, Португалия, Австрия и дори дребните удоволствия, нещица mignonnes⁴¹

38 Chalet – селска къща в швейцарски стил. Б. пр.

39 Kiosques à la musique (фр.) – павилион на музиката. Б. пр.

40 Crêpes au fromage et jambon (фр.) – палачинки със сирене и шунка. Б. пр.

41 Mignonnes (фр.) – хубави, сладки. Б. пр.

Vivants, o restaurante romeno, o bistrôt checo. Percorreram a Esplanade des Invalides, com os seus palácios consagrados ao mobiliário, à tapeçaria, à faiança, à vidraria, e deram meia-volta, novamente o Quai d'Orsay e depois a grande e buliçosa praça do Champ-de-Mars, deixando para trás o monstro de Eiffel e mergulhando na longa alameda de plátanos gigantes, um jardim geométrico feito de relva, arbustos e canteiros floridos, à volta os elegantes edifícios em art nouveau da Exposição Universal, uma maravilha babilónica ornada de palácios colossais, todos animados por uma multiplicidade de bandeiras tricolores, à esquerda o magnífico Palais des Mines et de la Métallurgie, depois o chic Palais des Fils, Tissus et Vêtements, seguiu-se o imponente Palais des Industries Mécaniques, em frente o imperial Palais de l'Electricité e o soberbo Château d'Eau “esperem pela noite mesdames et messieurs, esperem pela noite para verem como é imperial este palácio e esta cascata, esperem pela noite para verem a fada electricidade a iluminar estas maravilhas, à noite é que é, à noite faz-se dia e o homem triunfa sobre as trevas”, clamou o guia, e Agnès sonhou com estas palavras, sonhou com a noite iluminada por aquela fada encantada, enquanto sonhava o comboio negociou a curva e passou diante do quimérico Palais des Industries Chimiques, os kiosques à la musique sempre a entoarem barulhentas marchas militares, depois o movimentado Palais des Moyens du Transport, a seguir o maciço Palais du Génie Civil, finalmente o fino Palais de l'Enseignement, Sciences et Arts; o pitoresco comboio completou o passeio e voltou à Torre Eiffel ia agora novamente para o Quai d'Orsay com destino aos Invalides, mas os Chevallier já tinham visto tudo, já chegava, queriam agora ficar por aqui, era hora de verem as coisas mais perto.

Aparearam-se e esticaram a cabeça para cima, observando a enorme torre de ferro que escalava o céu diante de si.

“On va?”, perguntou Paul, desafiando a família a subir ao alto da torre.

“Sim, vamos!”, gritou o pequeno Gaston com entusiasmo dando pulinhos de excitação.

“Ouuuuiii!”, concordou François.

As raparigas e a mãe entreolharam-se, apreensivas.

“Não será perigoso?”, perguntou Agnès, lembrando-se das conversas na loja do pai, sobretudo dos argumentos de que a torre estava condenada a cair por desafiar as leis da

kato къщата *Мезон дю Рир*, театъра *Гран Гиньол*, казиното *Рулот*, заведението *Шансон Франсез*, галерията *Таблю Вивон*, румънския ресторант и чешкото bistrôt⁴². Минаха през *Домът на инвалидите*, с неговите дворци, посветени на мебелировката, килимарството, фаянса, стъклото и се завъртяха, отново *Ке д'Орсе* и после големият и оживен площад *Марсово поле*, като оставиха назад чудовището на Айфел и се потопиха в дългия площад, ограден от огромни чинари, една геометрична градина от трева, храсти и цветни лехи, около елегантните сгради в art nouveau⁴³ на Световното изложение, едно вавилонско чудо, украсено с грандиозни дворци, всички оживени от многообразни трицветни знамена, вляво великолепият *Пале де Мин е де ла Металюржи*, след това шиказният *Пале де Фис, Тисю е Ветмон*, следваше величественият *Пале дес Индустри Меканик*, отпред имперският *Пале де л'Елекрисите* и превъзходният *Шато д'О*, „почакайте нощта, mesdames et messieurs⁴⁴, почакайте нощта, за да видите как вълшебното електричество осветява тези чудеса, през нощта е истината, през нощта настава ден и човекът надвива над тъмнината“, викаше водачът и Агнес се размечта от тези думи, размечта се за нощта, осветена от онази вълшебна фея, докато мечтаеше, влакът взе завоя и мина пред фантастичния *Пале дес Индустри Шимик*, kiosques à la musique продължаваха да изпълняват шумни военни маршове, после оживеният *Пале Мойн дю Транспор*, след това масивният *Пале дю Жени Сивил*, накрая изящният *Пале дю л'Онсинемон, Сионс е Ар*; живописният влак завърши разходката и се върна до *Айфеловата кула*, сега щеше отново да отиде към *Ке д'Орсе*, посока *Инвалидите*, но семейство Шевалие вече беше видяло всичко, стигаше толкова, искаха да спрат дотам, беше време да видят нещата по-отблизо.

Слязоха и изпънаха вратове нагоре, наблюдавайки огромната желязна кула, която изкачваше небето пред тях.

“On va?”, попита Пол, подканяйки семейството си да се качи горе на кулата.

„Да, хайде!“ извика ентузиазирано малкият Гастон, подскачайки от въодушевление.

“Ouuuuiii!”⁴⁵, съгласи се Франсоа.

Момичетата и майката се спогледаха разтревожени.

„Да не е опасно?“ попита Агнес, спомняйки си за разговорите в магазина на баща

42 Bistrôt (фр.) – бар, бистро. Б. пр.

43 Art nouveau (фр.) – арнуво, ново изкуство. Б. пр.

44 Mesdames et messieurs (фр.) – дами и господа. Б. пр.

45 Oui (фр.) – да. Б. пр.

gravidade.

“Que disparate, meninas”, protestou Paul. “Então viemos a Paris e não subimos à torre? Ainda por cima, podemos andar de ascensor, é uma coisa muito moderna, vocês vão ver.”

Agnès ainda hesitou, receando trepar àquelas alturas, mas, movida pela curiosidade, juntou-se ao grupo, afinal de contas era uma aventura para partilhar mais tarde com as colegas no liceu, se não subisse iria ser gozada o ano inteiro. Os Chevallier foram plantar-se na enorme fila para ascenderem ao topo. Quando chegou a sua vez, entraram para uma grande caixa envidraçada. As portas foram encerradas, a caixa deu um solavanco, estremeceu e, para grande sensação de todos, começou a subir lentamente. Michelle ficou nervosa e tapou os olhos, mas o marido e os filhos acharam graça, os pequenos Gaston e François mostravam-se excitadíssimos, o ascensor tinha sido inventado havia poucos anos e a sua instalação na torre provava que estava aqui concentrada toda a tecnologia de ponta. Subiram ao primeiro andar, visitaram a sala de espectáculos, passaram pelos dois res taurantes e pelo bar anglo-americano, foram apreciar a vista e depois juntaram-se novamente à fila do ascensor.

“Esta torre é uma cidade”, comentou Paul com admiração. “Uma verdadeira cidade. Já viram que também tem ali uma tabacaria e uma tenda de fotografias?”

Elevaram-se ao segundo andar, espantaram-se por igualmente encontrarem aí lojas, um bar e uma tipografia onde era impressa uma edição especial do Figaro, deram um novo passeio para admirarem Paris e colocaram-se mais uma vez na fila do ascensor para subirem ao terceiro e último andar.

“Eu acho que agora não vou”, disse Michelle, segurando Gaston e François pelas mãos.

“Então e porquê?”, surpreendeu-se Paul.

“É muito alto, tenho medo.”

“Eu também tenho medo, papá”, adiantou Agnès.

“Mas têm medo de quê, mon Dieu?”

“Eles dizem que isto pode cair. Mas que mania! Se cair, já cá estamos, tanto faz que

си, най-вече за доводите, че кулата била обречена да падне, щом предизвиква законите на гравитацията.

„Глупости, момичета“, възропта Пол. „Значи да дойдем в Париж и да не изкачим кулата? На всичкото отгоре може да отидем с асансьор, много модерно нещо, ще видите.“

Агнес се поколеба още, боеше се да изкачва такива височини, но подтикната от любопитство се присъедини към групата, в крайна сметка беше приключение, което щеше да споделя по-късно със съученичките си в лицей, ако не се качеше, щяха да ѝ се присмиват цяла година. За да се качи на върха, семейство Шевалие застана на огромна опашка. Когато дойде техният ред, влязоха в голяма стъклена кутия.

Вратите бяха затворени и кутията се разтресе, потрепери и за голямо вълнение на всички започна да се издига бавно. Мишел се изнерви и закри очи, но мъжът ѝ и децата решиха, че е забавно, малките Гастон и Франсоа изглеждаха превъзбудени, асансьорът беше измислен преди няколко години и вграждането му в кулата доказваше, че тук е събрана цялата най-напреднала технология. Качиха се на първия етаж, посетиха залата за представления минаха пред двата ресторанта и през англо-американския бар, отидоха да се насладят на гледката и после отново се присъединиха към опашката за асансьора.

„Тази кула е цял град“, отбеляза възхитен Пол. “Истински град. Видяхте ли, че там има магазин за тютюн и шатра за снимки?”

Качиха се на втория етаж, удивиха се, че там също откриха магазини, бар и печатница, където се печаташе специално издание на *Фигаро*, разходиха се отново, за да се възхитят на Париж и застанаха още веднъж на опашката за асансьора, за да се качат на третия и последен етаж.

„Мисля, че сега няма да дойда“, каза Мишел, докато държеше Гастон и Франсоа за ръка.

„Че защо?“, учуди се Пол.

„Много е високо, страх ме е.“

„Мен също ме е страх, раpá“, добави Агнес.

„Но страх от какво, mon Dieu⁴⁶?“

“Казват, че това можело да падне.“

46 Mon Dieu (фр.) – Боже мой. Б. пр.

estejamos no segundo como no terceiro andar, é o mesmo. Além do mais, vocês não querem ir visitar o sítio mais alto do mundo?”

“Eu quero ir, eu quero ir!”, gritaram Gaston e François em coro, sempre aos pulinhos.

Era uma ideia poderosa, essa a de visitar o cume do maior edifício do mundo, e, a custo, Agnès deixou-se convencer. Apesar das hesitações, lá se encheu de coragem e foi para a fila com o pai e a irmã, a mãe ficou no segundo andar com os dois irmãos eles a chorarem por ficarem para trás, Michelle a dizer-lhes que eram demasiado pequenos para aqueles voos. Paul e as duas filhas entraram no elevador, Agnès fechou os olhos enquanto a enorme caixa subia, só os abriu lá em cima para ver, receosa e maravilhada, a cidade a estender-se a seus pés para além dos vidros de protecção, o Sena a serpentear languidamente com os seus barcos a vapor ou à vela, o Arco do Triunfo transformado à distância num monumento minúsculo no centro convergente da Place de l'Étoile, o Sacré Coeur lá ao fundo, Notre-Dame e o Louvre do outro lado, o Panthéon mais afastado. Vista ali do alto, Paris assemelhava-se a uma cidade de brincar, um emaranhado de miniaturas que eram verdadeiras réplicas de originais famosos. tudo parecia perto, num único relance via-se o Bois de Boulogne e o jardim das Tulherias, as pessoas não passavam de pontinhos a deslizarem pelos passeios e a aglomerarem-se.

“Que medo deve ser estar lá em cima”, comentou Agnès com olhar de espanto, ela também cá em cima, mas em piso firme, não na desconcertante ondulação da roda gigante. Foram nessa noite jantar ao restaurante Kammerzell, onde estavam anunciados pelas paredes os surpreendentes espectáculos de Ballon Cinéorama. Havia já seis anos que se falava numa importante inovação, a das fotografias animadas, e era essa novidade que constituía um dos pratos fortes da Exposição Universal. Paul leu numa brochura distribuída no Kammerzell que as fotografias animadas tinham sido inventadas em 1894 por um “electricista” americano chamado Thomas Edison, que baptizou o seu sistema de kinetoscope. Dizia o folheto que a primeira demonstração em França foi feita por Étienne Marey, que nesse mesmo ano projectou um filme chronophotographique na Academia das Ciências. Agnès achou tudo isso estranho e observou que tal era impossível, as fotografias não se podiam mexer, no que todos

„Що за безумие! Ако падне, вече сме тук, няма значение дали сме на втория или на третия етаж, едно и също е. Освен това, не искате ли да посетите най-високото място в света?“

„Аз искам да отида, аз искам да отида“, викнаха Gaston и Франсоа в един глас, все така подскачайки.

Беше завладяваща идея – да посетиш върха на най-голямата сграда в света, и с мъка Agnès се остави да бъде убедена. Въпреки съмненията тогава се изпълни със смелост и отиде на опашката с баща си и сестра си, майка ѝ остана на втория етаж с двете братчета, които плачеха, че са по-назад, Мишел им казваше, че са прекалено малки за такъв полет. Пол и двете му дъщери влязоха в асансьора, Agnès затвори очи докато огромната кутия се изкачваше, отвори ги едва там горе, за да види, боязлива и удивена, града, разстлан в нозете ѝ отвъд защитните стъкла, Sena, криволичеща лениво с параходите и платноходите си, *Триумфалната Арка*, превърнала се от далечината в миниатюрен паметник в събирателния център на площад *Етоал*, *Сакре Кьор* в дъното, *Нотр Дам* и *Лувърът* от другата страна, *Пантеонът* по-нататък. Гледан там отгоре, Париж приличаше на градче играчка, плетеница от миниатюри, които бяха истински копия на известните оригинали. Всичко изглеждаше близо, с един поглед се виждаше *Булонският лес* и градината *Тюйлери*, хората бяха просто точки, които се плъзгаха и скупчваха по тротоарите.

„Колко ли е страшно да си там горе“, отбеляза Agnès с ужасен поглед, тя също бе тук горе, но на твърда земя, не на зашеметяващото поклящане на огромното колело. Вечерта отидоха да вечерят в ресторант *Камерцел*, където по стените бяха обявени удивителните представления на *Балон Синеорама*. Вече шест години се говореше за едно важно откритие, живите снимки, и тази новост беше една от черешките на тортата на Световното изложение. Пол прочете в една брошура, разхвърляна в *Камерцел*, че живите снимки били открити през 1894 г. от американски „електричар“, наречен Томас Едисън, който кръстил своята система kinetoscope⁴⁷. Според брошурата първата демонстрация във Франция била направена от Етиен Маре, който в същата година прожектирал един хронофотографичен филм в Академията на науките. Agnès намери всичко това за много странно и подхвърли, че такова нещо е невъзможно, снимките не могат да се движат, с

47 Kinetoscope (фр.) –кинетоскоп. Б. пр.

concordaram, mas os cartazes no restaurante e a brochura garantiam o contrário. Apesar de já ter ido a Paris em anos anteriores, Paul permanecia na ignorância quanto àquela novidade e decidiu informar-se junto do empregado quando este se aproximou com o tabuleiro carregado de choucroute e cerveja.

“Sim, as fotografias mexem-se, tornam-se vivas”, assegurou o garçon, divertido com a admiração dos provençales. “O primeiro Kinetoscope Parlor abriu há seis anos no Boulevard Poissonnière e paguei vinte e cinco cêntimos para ver.”

“E isso chama-se kinetoscope?”

“Há muitos nomes e muitos sistemas diferentes”, indicou o empregado, visivelmente um entusiástico connaisseur. “Há o kinetoscope, que foi o primeiro, mas há também o stroboscopique, o praxinoscope, o pantoptikon, o eidoloscope, o photozootrope, o cinématographe, o phototachygraphe, o théatrographe, o animatographe, o chronophotographe, enfim, uma série de coisas novas que nos mostram as fotografias a mexer.”

“Isso vê-se no Boulevard Poissonnière?”

“Sim, mas há outros sítios e coisas muito melhores do que o Kinetoscope Parlor.”

“Melhores?”

“Claro. Por exemplo, o cinématographe é fantástico.”

“O cinématographe? Onde é isso?”

“Oh, em muitos locais. Podem ir ao Café Eldorado, situado no Boulevard de Strasbourg, ao Olympia ou às Galleries Dufayel, no Boulevard Barbès, ou aos vários cinématographes Lumière que há por toda a cidade. Mas, já que aqui estão, sempre têm a opção de verem os diversos espectáculos que estão previstos na Exposição.”

Depois do jantar, já noite cerrada, foram assistir à exibição de electricidade no Palais de l'Électricité, uma majestosa galeria dedicada à glória da luz e a dominar o Champ-de-Mars em contraponto à Torre Eiffel. Os Chevallier aproximaram-se, encantados, hipnotizados com o surpreendente espectáculo feérico à sua frente, presos no olhar, juntamente com milhares de

което всички се съгласиха, но афишите в ресторанта и брошурата гарантираха обратното. Въпреки че вече бе ходил в Париж минали години, Пол оставаше в неведение по отношение относно тази новост и реши да се осведоми от келнера, когато той се приближи с таблата, натоварена с choucroute⁴⁸ и бира.

„Да, снимките се движат, оживяват“, увери ги garçon⁴⁹, развеселен от удивлението на provençales⁵⁰. „Първият *Кинетоскоп Парлор* отвори преди шест години на булевард *Поасониер* и платих двадесет и пет цента, за да гледам.“

„И това се казва kinetoscope?“

„Има много имена и много различни системи“, посочи келнерът, очевидно пламенен connaisseur⁵¹. „Има kinetoscope, той беше първият, също така има stroboscopique, praxinoscope, pantoptikon, eidoloscope, photozootrope, cinématographe, phototachygraphe, théatrographe, animatographe, chronophotographe⁵² и така редица нови неща, които ни показват движещи се снимки.“

„Това може да се види на булевард *Поасониер*?“

„Да, но има много други места и много по-добри неща от *Кинетоскоп Парлор*.“

„По-добри?“

„Разбира се. Например онзи cinématographe е страшна работа.“

„Cinématographe? Къде го има?“

„О, на много места. Може да отидете в кафе *Елдорадо*, което се намира на булевард *Страсбург*, в *Олимпия* или в галериите *Дюфайел*, на булевард *Барбе* или в кинематографите *Люмиер*, каквито има из целия град. Но щом сте вече тук, имате възможността да видите различни спектакли, които се предвиждат на Изложението.“

След вечеря, нощта вече беше тъмна, отидоха да видят изложбата на електричеството в *Пале де л'Електриците*, внушителна галерия, посветена на славата на светлината и която владееше *Марсово поле* в противовес с *Айфеловата кула*. Семейство Шевалие се приближи, бяха очаровани, хипнотизирани от изненадващия фееричен

48 Choucroute (фр.) – френско ястие с кисело зеле. Б. пр.

49 Garçon (фр.) – момче, келнер. Б. пр.

50 Provençales (фр.) – провинциалисти. Б. пр.

51 Connaisseur (фр.) – познавач. Б. пр.

52 Stroboscopique, praxinoscope, pantoptikon, eidoloscope, photozootrope, cinématographe, phototachygraphe, théatrographe, animatographe, chronophotographe (фр.) – стробоскоп, пракиноскоп, пантоптикон, ейдолоскоп, фотозоотроп, кинематограф, фототахиграф, театрограф, аниматограф, хрономатограф. Б. пр.

outras pessoas, ao monumento de luz, o palácio literalmente acendera-se, o edifício brilhava de cor, viam-se cordões de lâmpadas ligadas, explosões de arcos de luz, a estátua do Génio da Electricidade, brandindo a sua torcha no topo, a resplandecer em auréola raios fulgurantes por toda a fachada, vidros coloridos por entre o ferro, luzes fantásticas a mudarem de cor, a brilharem, a insinuarem movimento, bandeiras francesas orgulhosamente içadas por toda a alameda e presas como bouquets de flores nos mastros e balaustradas. Diante do palácio, o Château d'Eau também se acendera, a cascata tombava de trinta metros, a água iluminada por lâmpadas, parecendo flamejante, desenhando no ar esculturas de fogo líquido, lava ardente a mergulhar com furor na massa escura do lago, a fonte luminosa a encantar a fascinada multidão.

Os Chevallier foram dormir nessa noite no Hotel Scribe, mas Paul teve o cuidado de comprar um guia da Exposição, não queria ser surpreendido com mais novidades nem correr o risco de as perder por ignorar que elas existiam. O guia explicava que havia diversas experiências cinematográficas em exibição no Champ-de-Mars, com um total de dezassete locais de projecção e doze pavilhões. Havia o Panorama, o Phonorama, o Photorama, o Théatroscope, o Phono-Cinéma-Théâtre, o Cinématographe Algérien, o Cinéorama e o Cinématographe Lumière.

“Então o que querem ver?”, perguntou Paul, sentado num canapé junto à recepção do hotel, a família em torno de si.

“Queremos ver tudo”, exclamou Claudette, no que foi ruidosamente apoiada pelos irmãos.

“Isso não pode ser, não podemos ver tudo”, devolveu o pai, abanando a cabeça. “Só temos mais um dia e temos de escolher bem.”

“Ooohhh!”

“Por que não perguntar ao concierge?”, sugeriu Michelle.

Paul dirigiu-se ao balcão do hotel e inquiriu junto do rapaz sobre qual o melhor espectáculo de imagens animadas. O empregado nem hesitou.

“São diferentes uns dos outros”, disse. “Mas temos vários clientes que foram ver o

спектакъл отпред, заедно с хиляди други хора не можеха да откъснат очи от паметника на светлината, дворецът буквално бе пламнал, сградата блестеше от цветове, виждаха се върви на свързани крушки, експлозии на светлинни дъги, статуята на Гения на електричеството, размахваща факла на върха, разпръскваща като ореол ослепителни лъчи по цялата фасада, цветни стъкла между железата, фантастични светлини променяха цвета си, блестяха, наподобяваха движение, френски знамена, гордо издигнати по целия път и хванати като bouquets⁵³ с цветя по пилоните и балюстрадите. Пред двореца, *Шато д'О* също се бе възпламенил, водопадът падаше от тридесет метра, водата, осветена от лампи, изглеждаше изгаряща, рисуваше във въздуха скулптури от течен огън, горяща лава се потапяше стремително в тъмната маса на езерото, светецният фонтан омагьосваше изумената тълпа.

Тази нощ семейство Шевалие отиде да спи в *Хотел Скриб*, но Пол се беше погрижил да купи пътеводител за Изложението, не искаше да бъде изненадан от повече новости, нито пък да рискува да ги изпусне от незнание, че съществуват. В пътеводителя се обясняваше, че на *Марсово поле* се предлагат разнообразни кинематографски преживявания, общо седемнадесет места за прожекция и дванадесет павилиона. Сред тях *Панорама*, *Фонорама*, *Фоторама*, *Театроскоп*, *Фоно-Синема-Театър*, *Синематограф Алжериен*, *Синеорама* и *Синематограф Люмиер*.

„Е, какво искате да видим?“, попита Пол, седнал на едно канапе до рецепцията на хотела, семейството му около него.

„Искаме да видим всичко“, възкликна Клодет, в което беше шумно подкрепена от братята и сестра си.

„Така не става, не можем да видим всичко“, отвърна баща й, поклащайки глава. „Имаме само още един ден и трябва добре да изберем.“

„О-о-о-х!“

„Защо да не попитаме concierge⁵⁴?“, предложи Мишел.

Пол се насочи към рецепцията на хотела и разпита момчето кой е най-добрият спектакъл за живи изображения. Служителят не се поколеба.

„Всички са различни един от друг“, каза. „Но имаме няколко клиенти, които

53 Bouquets (фр.) – букети. Б. пр.

54 Concierge (фр.) – портиер. Б. пр.

Cinématographe Lumière e vieram de lá maravilhados.”

“O Cinématographe Lumière, é? Onde está isso?”

“Na Exposição, msieur. No Pavilhão Machines.”

Decidiram aceitar a sugestão e subiram aos quartos. Antes de se deitar, Agnès foi à janela do quarto e ficou a admirar a silhueta colorida da Torre Eiffel, a sua estrutura de ferro inteiramente coberta por um emaranhado de lâmpadas. A electricidade tinha chegado e cobria o Champ-de-Mars de luz, a torre brilhando em toda a altura e a emitir três poderosos focos do topo em direcção a vários pontos da cidade.

“Qualquer dia teremos electricidade dentro de casa, vais ver”, suspirou Claudette, sentada diante da janela ao lado da irmã.

Na manhã seguinte voltaram de metropolitain ao Trocadéro, pagaram os bilhetes de dois francos e entraram no recinto. Tinham decidido ir ao Palais de l'Optique, dizia-se que ali se conseguia ver la lune à un metre, que era uma coisa fantástica, única, que se viajava de telescópio. Agnès queria secretamente certificar-se de que se conseguiam observar fadas no céu, aquele era decididamente o pavilhão a não perder. Depois de atravessarem a Pont d'Iena, viraram à direita, passaram pelo Cinéorama e estacaram frente ao Palais de L'Optique, um edifício orientado de norte a sul seguindo rigorosamente o meridiano, uma grande meia-cúpula no centro da fachada, os doze signos do zodíaco incrustados no topo, colunas persas a defenderem a entrada, as paredes exteriores decoradas com medidores de tempo, viam-se relógios solares, ampulhetas e clepsidras, duas outras meias-cúpulas nas pontas, mais pequenas, ornadas com baixos-relevos mostrando símbolos astronómicos. Os Chevallier galgaram a escadaria da entrada principal e acederam à grande galeria central do edifício banhada pela luz difusa dos vidros coloridos da meia-cúpula principal. Entraram na Galérie du Télescope e maravilharam-se com o longo tubo da luneta gigante, eram sessenta metros de telescópio suportados por sucessivas colunas assentes no chão.

“É o maior do mundo”, sussurrou Paul para as crianças após ler o placard com a informação.

Subiram ao balcão e olharam-no respeitosamente. O longo telescópio estava disposto na

отидоха да видят *Синематограф Люмиер* и се върнаха възхитени.“

Синематограф Люмиер ли? Къде е това?“

„На Изложението, msieur⁵⁵. В павилион *Машин*“.

Решиха да приемат предложението и се качиха по стайте.

Преди да си легне, Агнес отиде до прозореца на стаята и се полюбува на цветния силует на *Айфеловата кула*, на желязната ѝ конструкция, изцяло покрита с оплетени крушки. Електричеството беше пристигнало и обливаше *Марсово поле* в светлина, кулата блестеше в целия си ръст и излъчваше три мощни лъча от върха в посока към различни точки на града.

„Някой ден ще имаме електричество къщи, ще видиш.“, прошепна Клодет, седнала пред прозореца до сестра си.

На следващата сутрин се върнаха с metropolitain на *Трокадеро*, платиха билетите по два франка и влязоха в заграждението. Бяха решили да отидат до *Пале де л'Оптик*, говореха, че там можело да се види lune à un metre⁵⁶, което било нещо невероятно, неповторимо, пътуване с телескоп. Агнес искаше тайно да се убеди, че щом успяват да се наблюдават феи в небето, определено не е павилион за изпускане. След като пресякоха *Пон д'Йена*, завиха надясно, минаха през *Синеорама* и се заковаха пред *Пале де л'Оптик*, сграда с изглед север – юг, следвайки плътно по меридиана, един голям полукупол в центъра на фасадата, дванадесетте зодиакални знака, инкрустирани на върха, персийски колони охраняваха входа, външните стени, украсени с измерватели на време, виждаха се слънчеви, пясъчни, водни часовници, други два полукупола по краищата, по-малки, украсени с барелефи, изобразяващи астрономични символи. Семейство Шевалие взе на един дъх стълбището на главния вход и нахлу в голямата централна галерия на сградата, окъпана от разпръсканата светлина на цветните прозорци на главния полукупол. Влязоха в залата *Галери дю Телескоп* и се възхитиха на дългата тръба на огромния далекоглед, шестдесетметров телескоп, поддържан от последователно положени на пода колони.

„Най-големият в света“, прошепна Пол на децата, след като прочете информационната табела.

Качиха се на подиума и го разгледаха почтително. Дългият телескоп бе разположен

55 Msieur – форма на monsieur (фр.) – господин. Б. пр.

56 Lune à un metre (фр.) – луната от един метър. Б. пр.

horizontal e apontado para um siderostato de Foucault, um grande espelho, com dois metros de diâmetro, ligeiramente inclinado para cima, de modo a reflectir os astros para a lente do telescópio.

Saíram alegres do Palais de L'Optique a falarem em Júlio Verne, Paul a relatar a iniciativa do Gun-Club descrita em *De la terre à la lune* e *Autour de la lune*, os livros já tinham uns bons trinta anos mas, mon Dieu! como eles permaneciam actuais.

“Mas, papá, é mesmo possível ir à Lua?”, perguntou Agnès.

“Monsieur Verne diz que sim, e a verdade é que a artilharia se está a desenvolver de tal modo que um dia talvez haja um canhão capaz de lançar uma bala até à Lua. Por que não?”

“Com gente lá dentro?”

“Sim, mas será complicado. O principal problema é o de amortecer o tiro, fazer com que o impacto inicial não seja muito sentido dentro da bala. Isso talvez seja possível através de um sistema de molas. Depois, é preciso fazer bem a pontaria, não se pode apontar directamente para a Lua, serão necessários muitos cálculos matemáticos para fazer com que a bala e a Lua se encontrem no mesmo sítio ao mesmo tempo.”

“E o que é que eles comem dentro da bala”, intrometeu-se Michelle, curiosa por perceber qual a forma de impedir que a comida se estragasse durante a viagem.

“Oh, isso é simples. Seria necessário levar galinhas e perus que se matariam consoante as necessidades.”

“Então, se isso pode ser feito, por que é que não vamos?”, quis saber Agnès.

“Porque não existe ainda um canhão com essa potência nem uma bala concebida para tal propósito”, explicou Paul, afagando-lhe o cabelo encaracolado. “Além do mais, minha querida, há outros problemas a considerar. Sabem, ir à Lua ainda vá que não vá, mas voltar é que é o diabo, não há por lá canhões capazes de atirarem a bala para cá.”

Embrenharam-se assim os seis a conversar, a divagar, sonhadores, circundaram distraidamente o Touring Club e o lago e, quase roçando um pilar da Torre Eiffel, entraram na grande alameda do Champ-de-Mars, evitaram os Quiosques à la musique, admiraram superficialmente as rosas, as tulipas, as magnólias, as violetas e as margaridas que coloriam os jardins e só se calaram quando desembocaram no Palais de l'Électricité, uma magnífica

horizontalmente e nasочен към един сидеростат на Фуко, огромно огледало, с два метра в диаметър, леко наклонено нагоре, така че да отразява небесните тела към лещата на телескопа.

Излязоха весели от *Пале де л'Оптик* като говореха за Жул Верн, Пол разказваше инициативата на *Гън-Клуб*, описана в *De la Terre à la lune*⁵⁷ и *Autour de la lune*⁵⁸, книгите вече бяха на поне тридесет години но, mon Dieu!, колко бяха актуални. „Но, парá, наистина ли е възможно да отидеш на Луната?“, попита Агнес.

„Monsieur Верн казва, че е така, и истината е, че артилерията се развива толкова, че един ден може би ще има оръдие, способно да изстреля куршум до Луната. Защо не?“

„С хора вътре?“

„Да, но ще е сложно. Главният проблем е да се смекчи изстрелът, да се направи така, че началният сблъсък да не бъде усетен много вътре в куршума. Това може би ще бъде възможно чрез система от пружини. После е нужен точен прицел, не може да се насочи право към Луната, ще трябват много математически изчисления, за да се направи така, че куршумът и Луната да се срещнат на едно и също място, по едно и също време.“

„И какво ще ядат вътре в куршума?“, намеси се Мишел, любопитна да разбере по какъв начин ще се предпази храната от разваляне по време на пътуването.

„О, това е просто. Би било необходимо да се занесат кокошки и пуйки, които да се убиват според нуждите.“

„Значи ако това може да се направи, защо да не отидем?“, поиска да узнае Агнес.

„Защото все още не съществува оръдие с такава мощ, нито куршум, създаден за тази цел.“, обясни Пол, милвайки я по къдравата коса. „Освен това, скъпа моя, има други проблеми, които трябва да се вземат предвид. Знаете отиването на Луната как да е, но връщането е тежко, там няма оръдия, способни да изстрелят куршума насам.“

Така шестимата потънаха в разговор, като се шляеха замечтани, обиколиха разсеяно *Туринг Клуб* и езерото и почти допряха един от стълбовете на *Айфеловата кула*, влязоха в голямото, оградено с дървета *Марсово поле*, избегнаха павилионите à la musique, възхитиха се мимоходом на розите, лалетата, магнолиите, теменужките и маргаритките, които придаваха цвят на градините и замълчаха едва когато се вляха в *Пале де*

57 *De la Terre à la lune* (фр.) – От Земята до Луната. Б. пр

58 *Autour de la lune* (фр.) – Около Луната. Б. пр.

estrutura de aço contorcido e arqueado, a armadura coberta de vidros, expondo entranhas de ferro, espelhos, colunas, arcos, curvas, arabescos, tudo concentrado numa arquitetura que se transformara num festim de metal, numa orgia de ferros, de cúpulas envidraçadas, de fachadas vistosas, embrulhadas em garridas bandeiras tricolores. Subiram ao primeiro andar e espantaram-se com os tubos de Geissler a iluminarem-se, os radiadores a emitirem calor sem lenha, as campainhas a soarem sem corda, as lâmpadas incandescentes a jorrarem luz sem velas, os théâtrophones, os télégraphones, os telefones incrypteurs a registarem mensagens, os comboios em miniatura a circularem em carris minúsculos, na verdade tudo aquilo se revelava um estranho e desconcertante concerto eléctrico caoticamente conduzido por um invisível e confuso maestro.

O espectáculo do Cinématographe Lumière estava prestes a começar e os seis dirigiram-se apressadamente para a Salle des Fêtes, uma enorme estrutura metálica construída circularmente no centro da monumental Galerie des Machines, um pavilhão de ferro erguido para a Exposição de 1889 com o intuito de celebrar o triunfo da indústria e da técnica e agora considerado demodé. Quando chegaram ao local, comprimido entre o Palais de l'Électricité e a Avenue de la Motte-Picquet, os Chevallier depararam-se com uma enorme multidão a convergir para o mesmo espectáculo, de modo que tiveram de fazer fila para entrarem na galeria. A Machines era uma gigantesca estrutura de ferro e vidro com mais de quatrocentos metros de comprimento, o portão e a abóbada em arco, um espaço colossal no interior. Um cartaz anunciava a estreia do primeiro Cinématographe Lumière gigante e milhares de pessoas dirigiam-se à galeria para assistirem ao evento.

Os Chevallier entraram na Salle des Fêtes da Machines pelos dois lanços descendentes da enorme escadaria e foram sentar-se nas cadeiras colocadas ao longo de todo o perímetro do edifício circular, havia ali vinte e cinco mil lugares disponíveis e claramente não seriam de mais perante o extraordinário interesse que o espectáculo estava a suscitar. Agnès acomodou-se entre Claudette e a mãe e ficou a mirar o imenso pano branco erguido verticalmente no centro da gigantesca galeria, mesmo por baixo da cúpula envidraçada, ela não o sabia mas aquilo era

л'Елекрисите, една великолепно конструкция от усукана и извита стомана – арматура, покрита със стъкла, разкриваща железни недра, огледала, колони, арки, чупки, арабески, всичко събрано в една архитектура, която се бе превърнала в тържество на метала, в желязна оргия, с остъклени куполи, великолепни фасади, обвити в ярки трицветни знамена. Качиха се на първия етаж и се удивиха на светещите Гайслерови тръби, на радиаторите, излъчващи топлина без дърва, на звънците, звучащи без връв, на запалените крушки, от които бликаше светлина без свещи, на théâtrophones⁵⁹, на télégraphones⁶⁰, на телефони incrypteurs⁶¹, записващи съобщения, на миниатюрните влакове, обикалящи по мънички релси, всъщност всичко това приличаше на странен и озадачаващ електрически концерт, хаотично дирижиран от невидим и объркан maestro.

Спектакълът на *Синематограф Люмиер* беше готов да започне и шестимата се насочиха забързано към *Сал де Фет*, една огромна метална конструкция, построена в кръг, в центъра на грандиозната *Галери де Машин*, железен павилион, издигнат за Изложението през 1889 г., с намерението да се отбележи триумфът на индустрията и техниката, а сега се смяташе за demodé⁶².

Когато пристигнаха на мястото, приклекено между *Пале де л'Елекрисите* и *Авеню де ла Мот Пике*, семейство Шевалие се спря заедно с огромната тълпа, събрала се за същия спектакъл, така че трябваше да се редят на опашка, за да влязат в галерията. *Машин* беше гигантска структура от желязо и стъкло, дълга повече от четиристотин метра, с арка на входа и на свода и огромно пространство във вътрешността. Един афиш обявяваше премиерата на първия грамаден *Синематограф Люмиер* и хиляди хора се насочваха към галерията, за да присъстват на събитието.

Семейство Шевалие влезе в *Сал де Фет да Машин* по огромното стълбище с полуэтаж и се настани на столовете, поставени по целия периметър на кръглата сграда, там имаше двадесет и пет хиляди налични места и разбира се, не бяха в повече при изключителния интерес към спектакъла. Агнес се намести между Клодет и майка си и се загледа в огромното бяло платно, издигнато вертикално в центъра на грамадната галерия, точно под стъкления купол, тя не го знаеше, но онова беше екран от четиристотин

59 Théâtrophones (фр.) – театрофони. Б. пр.

60 Télégraphones (фр.) – телеграфони. Б. пр.

61 Incrypteurs (фр.) – декриптиращи. Б. пр.

62 Demodé (фр.) – излязъл от мода, остарял. Б. пр.

um ecrã de quatrocentos metros quadrados, de longe o maior do mundo. O enorme pano estava molhado, encontrava-se preso à cúpula de vidro por um gancho e pairava sobre um largo tanque de água, donde tinha sido içado. Agnès interrogou-se quanto ao seu propósito, nada daquilo tinha o ar tecnologicamente avançado das estruturas de ferro que o circundavam.

Quando já não cabiam mais pessoas na galeria, os portões ovais foram fechados e, após uma breve pausa expectante, um feixe de luz cortou a sombra e incidiu sobre o pano gigante. Soltou-se um entusiástico “ah” da multidão e Agnès observou, pasmada, pessoas a mexerem-se no pano molhado, a água embebida no tecido a absorver a luz, as formas a preto e branco a evoluírem com gestos bruscos na tela. Durante vinte e cinco minutos passaram quinze filmes, os suficientes para deixarem a multidão hipnotizada e Agnès fascinada com o mundo do cinema.

A visita à Exposição Universal de Paris produziu uma profunda impressão na rapariga, foram, na verdade, os dois dias mais felizes da sua infância. Uma vez regressada a Lille, todas aquelas maravilhas, formadas por torres de ferro, fotografias que se mexiam em panos molhados e telescópios que mostravam a Lua a um metro de distância, foram sucessivamente revistas na memória, objecto de conversas, de especulações, de fantasias sonhadoras, como seria magnífico o século XX que agora começava, como era belo o futuro que aquelas máquinas deixavam adivinhar, como é grande o engenho do homem, como é gloriosa a ciência francesa.

квадратни метра, сигурно най-големият в света. Огромното платно беше мокро, беше захванато за стъкления купол с една кука и се носеше над широк резервоар с вода, откъдето беше вдигнато. Агнес се зачуди за неговото предназначение, нищо тук нямаше вида на високотехнологичните железни конструкции, които го заобикаляха.

Когато вече галерията се препълни с хора, овалните порти бяха затворени и след кратка пауза в очакване един сноп светлина проряза тъмнината и попадна върху огромното платно. Чу се възторжено „ах“ от тълпата и Агнес загледа слисана как по мокрото платно се движат хора, напоената в тъканта вода поглъща светлината, черно-белите форми еволюират със замах върху екрана. В продължение на двадесет и пет минути минаха петнадесет филма – достатъчни, за да остане тълпата хипнотизирана и Агнес пленена от света на киното.

Посещението на Световното изложение в Париж впечатли дълбоко момичето, бяха наистина двата най-щастливи дни от нейното детство. Щом се върна в Лил, всички онези чудеса, създадени от железни кули, снимки, които се движат по мокри платна, и телескопи, които показват Луната на един метър разстояние, бяха последователно припомняни, предмет на разговори, размишления, фантастични блянове, колко щеше да е прекрасен XX век, който сега започваше, колко беше красиво бъдещето, което онези машини предвещаваха, колко е голям човешкият гений, колко е славна френската наука.